

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Hana Zelinková

Bakalářská práce

MÓDA V OSVÍCENSKÉ SPOLEČNOSTI:

Móda, morálka, luxus a zdraví na sklonku 18. století

Vedoucí práce: PhDr. Martina Ondo Grečková, Ph.D.

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 1. 2015

.....

Hana Zelinková

Děkuji PhDr. Martině Ondo Grečkové, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce a podnětné připomínky při jejím psaní.

.....

Hana Zelinková

OBSAH

ÚVOD.....	1
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	3
1.1. Základní pojmy a jejich vysvětlení v kontextu celé práce.....	4
1.1.1. Móda.....	4
1.1.2. Morálka.....	5
1.1.3. Luxus	6
1.1.4. Zdraví.....	6
1.1.5. Osvícenství.....	7
1.2. Uvedení do doby.....	8
1.3. Textilní průmysl.....	9
1.3.1. Čechy.....	9
1.3.2. Francie.....	11
1.4. Móda v letech 1780-1815.....	12
1.4.1 Dámská móda v Čechách - období klasicismu a empíru (1780-1815).....	12
1.4.2. Dámská móda ve Francii	12
1.4.2.1. Pozdní rokoko (1780-1789).....	14
1.4.2.2. Od revoluce k restauraci (1789-1815).....	16
1.4.3. Pánská móda v Čechách - období klasicismu a empíru (1780-1815).....	20
1.4.4. Pánská móda ve Francii	22
1.4.4.1 Pozdní rokoko (1780-1789).....	22
1.4.4.2. Od revoluce k restauraci (1789-1815).....	24
1.4.5. Dětská móda.....	30
1.5. Módní doplňky.....	31
1.5.1. Vějíře.....	31
1.5.2. Pokrývky hlavy.....	32
1.5.2.1. Dámy.....	32
1.5.2.2 Páni.....	33
1.5.3. Účesy.....	34
1.5.3.1. Dámy.....	34
1.5.3.2 Páni.....	36
1.5.4 Obuv.....	37

II. KLÍČOVÁ TÉMATA 18. STOLETÍ.....	38
2.1. Zdraví a lékařství.....	38
2.1.1. Móda.....	40
2.1.2 Líčení.....	40
2.2. Genderová problematika.....	40
III. PRÁCE S PRAMENY.....	47
3.1. Jean - Jacques Rousseau - Emil čili o výchování.....	47
3.1.1. Jean - Jacques Rousseau a jeho život.....	47
3.1.2. Emil čili o výchování.....	48
3.2. Jana Ratajová a Lucie Storchová - Žádná ženská člověk není.....	51
3.2.1. Korunka aneb vínek panenský.....	53
3.2.2. Kramářské písně a abecedy.....	54
3.3. Analýza pramenů.....	56
3.3.1. Těsný oděv, šněrovačky a zdraví.....	56
3.3.2. Boty, líčení a účesy.....	57
3.3.3. Kritika honosného oděvu.....	59
3.3.4. Oděv a otužování.....	61
3.3.5. Hygiena a čistota.....	62
ZÁVĚR.....	63
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	64
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	66

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se budu věnovat módě v osvícenské společnosti s detailnějším zaměřením na morálku, luxus a zdraví, jakožto úzce propojených pojmů.

Toto téma jsem si vybrala hlavně ze dvou důvodů. Za prvé, o módu se zajímám již dlouhou dobu a vždy mě bavilo si prohlížet módní časopisy a nechávat se inspirovat. Asi jako většina žen se snažím vybírat si oblečení, které mi dobře sedne a doladit ho všemi možnými doplňky od šperků po kabelku. Za druhé, móda je velmi aktuálním a probíraným tématem, které nás asi jen tak nepřestane zajímat a inspirovat. A nejen dnes hraje důležitou roli ve všech aspektech našeho života a ovlivňuje ho možná více, než si chceme připustit.

Módou jsem se rozhodla zabývat právě v osvícenství, jelikož především v období 17. a 18. století v ní dochází k více změnám oproti stoletím předešlým a probíhají také rychleji. Právě bohatá rozmanitost oděvu je charakteristickým rysem této doby.¹ V této době se klade velký důraz na výběr oblečení, jehož nošení odráží společenské postavení, ale současně tyto módní trendy (např. korzety) způsobují zdravotní problémy. Osvícenství tak přichází s novou zdravotní politikou, takže se často nedoporučuje nosit moc těsný nebo naopak moc vzdušný oděv. Na módu je tudíž pohlíženo i ze zdravotní stránky - tělo, které má být volné, příliš svazuje nošení nepraktických módních a luxusních částí oděvů, které slouží hlavně k reprezentaci.

S tím souvisí i kritika luxusu a nákladného života příslušníků dvora - ti se totiž většinou starají jen o svůj vzhled a zahálejí. Často mají mezi sebou také různé choulostivé aféry, jelikož dochází i k uvolňování morálky.²

Na téma módy bylo doposud vydáno relativně mnoho ilustrovaných publikací. Jejich autoři se ale většinou zaměřovali na konkrétní zemi, na konkrétní módní doplňky jako boty či ozdoby oděvu, na významné osobnosti módy nebo naopak na celkové stručné shrnutí módy od starověku po 20. století.

Budu se proto snažit využít této literatury a propojit ji dohromady s prameny tak, aby z toho vznikla odpovídající práce zaměřená na osvícenství, která by ukazovaly proměny módních trendů, a zahrnovala tak všechny klíčové aspekty související s touto módou - od odívání dětí přes zdravotní stránky šatů až po šperky či účesy.

V mé práci budu vycházet ze dvou pramenů - jedním je pedagogický román „Emil čili o vychování“³ od osvícenského autora Jeana-Jacques Rousseauea a druhým je dílo „Žádná ženská člověk není“ od českých autorek Jany Ratajové a Lucie Storchové, které se týká genderové problematiky. K podrobnějšímu porovnání módy mi poslouží především

---

¹ Kybalová, 1997, str. 7

² Im Hof, 2001, str. 26

³ Emile ou de l'Education

sekundární literatura zastoupená autorkami Evou Uchalovou a Ludmilou Kybalovou, v jejichž ilustrovaných knihách jsou rozebírány proměny oblékání.

Mou práci jsem rozdělila na tři hlavní části. V první části stručně představuji prameny mé práce a také to, jak s nimi budu pracovat. Také vysvětluji všechny klíčové pojmy související s mým tématem a ve zkratce nastiňuji dobu před osvícenstvím. Poté popisuji vývoj textilního odvětví s důrazem na Čechy, jelikož v této době docházelo k jeho rozmachu. Nakonec se zaměřuji na módu ve Francii a v Čechách a také na některé módní doplňky.

Druhá část mé práce se skládá ze dvou klíčových témat doby osvícenství, kterými bylo zdraví spolu s lékařstvím a polarizace genderů. Záměrně jsem tuto problematiku vložila do samostatné kapitoly, jelikož úzce souvisí s mými prameny.

Ve třetí a závěrné části se věnuji práci s konkrétními prameny, které kriticky vyhodnocuji, vzájemně je porovnávám a snažím se z nich vyvodit určité závěry.

Cílem mé práce je především ukázat, jak se v osvícenství řešil vztah módy a zdraví, a jak na něj bylo pohlíženo, jelikož se tato problematika v dřívější době příliš neobjevovala. Také chci samozřejmě zjistit, zda se v obou zemích nosí podobné či naopak zcela odlišné oblečení. Budu se tudíž snažit najít odpovědi na tyto výzkumné otázky:

- Jak velké byly rozdíly v módě mezi oběma zeměmi v průběhu osvícenství?
- Byl oděv vůbec pohodlný?
- Nosily děti jiné oblečení než dospělí?
- Trpěly ženy pro krásu?
- Měla móda výrazný vliv na zdraví?

Jsem si samozřejmě vědoma toho, že zpracovávám velice obsáhlé téma, není tedy možné, abych pokryla všechny jeho aspekty. I přesto ale doufám, že bude má práce přínosem.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Jak jsem již zmiňovala výše, mé téma je opravdu velmi obsáhlé a to nejen proto, že osvícenství ovlivnilo většinu zemí, ale také i z důvodu toho, jaký móda představuje široký pojem. Abych zúžila své zaměření, rozhodla jsem se, za prvé, porovnávat dvě země v evropském kontextu - Francii, právem považovanou za kolébkou osvícenství a České království patřící do Habsburské monarchie jakožto náš historický prostor, a za druhé, spojovat pojem módy s oblečením, účesy, líčením a doplňky.

Období osvícenství sice pokrývá celé 18. století, má práce se ale bude zaměřovat především na konec tohoto století. Osvícenské myšlenky totiž začaly ovlivňovat Čechy až na konci období baroka, tedy ve 2. polovině 18. století, takže se plně projeví mnohem později než například ve Francii. Proto se začínám zabývat módou až od roku 1780, kdy se s nástupem Josefa II, nejvýznamnějšího představitele českého osvícenství a jednoho z významných představitelů osvícenství evropského, udály nejradikálnější reformy. Ty ovlivnily snad všechny oblasti života a dokonce se vztahovaly i na módu a líčení v souvislosti se zdravím. Současně v Čechách docházelo k výraznému rozvoji textilního odvětví.⁴

V mé práci, jakožto historickém zkoumání módy v osvícenství, s detailnějším zaměřením především na vztah módy a zdraví a také na vztah módy s morálkou a luxusem, využívám zejména sekundární literaturu, jelikož historik má správně vycházet "*... především z mimopramenného poznání, přičemž vystupuje do popředí zejména jeho světový názor, dosavadní výsledky práce historické vědy, znalost zákonitostí historického vývoje...*".⁵ Cílem bude získat dostatečné množství informací, které porovnáám s vybranými prameny.

Využiji k tomu analýzu dokumentů, protože informace nelze získávat pomocí pozorování, dotazování ani měření.⁶ Při zkoumání budu vybírat rozmanité dokumenty za použití nereaktivního sběru dat, kdy "*subjektivita výzkumníka hraje roli při výběru dokumentů, ale ne v informacích, které jsou obsažené v dokumentech.*"⁷

Jako dobové dokumenty mi poslouží literární prameny zastoupeny pedagogickým románem Emil čili o vychování od Jeana-Jacques Rouseaua, který se zaměřuje především na správnou výchovu dětí s ohledem na jejich zdraví a přirozený vývoj. V souvislosti s tímto tématem se tedy zmiňuje i o dětském odívání a o významu otužování. Druhým mým pramenem je dílo „Žádná ženská člověk není“ od českých autorek Jany Ratajové a Lucie Storchové, které zpřístupňuje českojazyčnou literární tvorbu 16.-18. století zaměřenou na

---

⁴ Uchalová, 1999, str. 5

⁵ Hroch, 1983, str. 10

⁶ Hendl, 2005, str. 133

⁷ Hendl, 2005, str. 132

panenství, vdovství, manželství, feminitu a ženské tělo. Proto se v tomto díle často vyskytují verše týkající se dámského odívání.

Při výzkumu budu používat výše uvedené prameny, které budu navzájem porovnávat a současně se budu snažit začlenit tyto prameny do mimopramenných podkladů. Proto k porovnání použiji kombinaci metody deduktivní a metody komparace. Deduktivní metodu lze totiž využít tam, "*... kde chceme určit souvislosti, které nelze vyčíst přímo z pramenů,...*"⁸ Cílem komparace pak bude snaha najít shody a odlišnosti mezi objekty srovnávání, tj. mezi různými prameny.⁹ Některé z pramenů se sice nezaměřují přímo na módu, ale najdeme v nich velmi zajímavé pasáže týkající tohoto tématu.

Jsem si vědoma toho, že analýza nebude jednoduchá, neboť prameny, ze kterých vycházím, jsou rozdílné povahy, přesto se vynasnažím je zpracovat co nejlépe, abych co nejdříve odpověděla na otázky, které jsem si položila.

1.1. Základní pojmy a jejich vysvětlení v kontextu celé práce

1.1.1 Móda

Móda, z latinského slova „modus“ znamenajícího způsob, je v dnešní době obrovským fenoménem. Můžeme jí chápat „*jako občasnou změnu vnějších kulturních forem, která má společenskou závaznost, ale neřídí se pouze racionálními důvody.*“¹⁰ Najdeme ji všude kolem nás a to v různých podobách - v oblečení, účesech, nábytku či architektuře. V podstatě vším, co spadá pod pojem módy, vyjadřujeme především naši individualitu, názory a určité estetické citění, které se člověk od člověka liší. Každý si může vybrat, zda bude podléhat módním trendům, které se velice rychle mění, nebo se bude naopak snažit vystoupit z davu a být odlišný.

Ve většině moderních společností konečně nastává absolutní volnost ve výběru oblečení, látek, ozdob či účesů, což by bylo kdykoliv dříve nemyslitelné. Nejen v 18. století se lidé museli oblékat tak, jak odpovídalo jejich postavení, jinak se stávali terčem kritiky a výběr příliš nebo naopak nedostatečně vznešeného oblečení neodpovídajícího svému majiteli, byl považován dokonce za prohřešek.¹¹

Při zhrubném porovnání dnešní a osvícenské módy můžeme snadno najít minimálně dvě shody. Za prvé, oblečení mělo v dřívějších dobách za úkol hlavně zkrášlit a zahřát, stejně jako

---

⁸ Hroch, 1985, str. 203

⁹ Hroch, 1985, str. 235

¹⁰ Skarlantová, 2007, str. 97

¹¹ Skarlantová, 2007, str. 125

tomu je v tomto století. Dnes se ale příkládá větší důraz i na pohodlí a funkčnost oděvu. A za druhé, jelikož móda obecně souvisí s osobním vkusem, neustále se mění. Takže co je v jednom období považováno za líbivé, může být v jiném naopak považováno za ošklivé.

1.1.2. Morálka

Společenská morálka stanovuje nejen míru erotické vyzývavosti oblečení a sním spojených doplňků, ale i samotný sociální kontakt mezi mužem a ženou. „*Morální zásady nejsou neměnné, podléhají stejným změnám jako společnost.*“¹² Porušení morálních principů není na rozdíl od porušení zákona stíháno žádným tvrdým trestem. Provinilého ale postih samozřejmě nemine - je jím hlavně pohrdání ostatních a ztráta cti.¹³

V každém období se tedy názory na to, jak se má člověk chovat a oblékat, mění a s tím se mění i pohled na mravnost, která souvisí s morálkou. Mravnost ale nevychází z nějakých pravidel platných pro určitou dobu, ale je založena hlavně na veřejném mínění společnosti, které se liší podle věku či pohlaví. Jako nemravné si můžeme vyložit ukazování těch částí těla, která mají zůstat zahalená.¹⁴

Odhalené tělo ale začalo být spojováno s erotikou až od období středověku, kdy hrálo křesťanství klíčovou roli. Jelikož převládal katolicismus, tělo se stalo „*nádobou hříchu*“ a zdroj „*dábelského pokušení*“ a muselo tedy být celé zakryto.¹⁵ Církev také vydávala různé zákazy, aby erotice zabránila. Postupem času se sice tento postoj zmírňoval, ale některé zásady se dodržují dodnes.¹⁶

Tématu morálky se okrajově týkají i vlasy, jelikož bylo v různých kulturách a dobách povoleno nebo naopak zakázáno nošení určitých účesů nebo pokrývek hlavy, poněvadž mohly symbolizovat erotiku, a to především, pokud měla žena vlasy dlouhé.¹⁷

V mé práci se ale budu zaměřovat na problém morálky především v souvislosti s oblékáním a módními trendy, jelikož (nejen) v době osvícenství odhalují ženy ze svého těla více, než je společensky přípustné.

1.1.3. Luxus

Luxus, jakožto „*specifický symbol společenské úspěšnosti*“, můžeme najít snad ve všech typech společností a historických obdobích.¹⁸ Stejně jako móda v sobě zahrnuje nejen

---

¹² Skarlantová, 2007, str. 171

¹³ Skarlantová, 2007, str. 173

¹⁴ Skarlantová, 2007, str. 171

¹⁵ Skarlantová, 2007, str. 175

¹⁶ Skarlantová, 2007, str. 175

¹⁷ Skarlantová, 2007, str. 178

oblečení, ale i doplňky či nábytek. Vzhledem k tomu, že bylo luxusní zboží související s módou tak těžce dosažitelné, rozšiřovalo se velmi pomalu a jen v nejvyšších vrstvách, jelikož si jej ostatní nemohly dovolit.¹⁹

Luxus se v osvětenství často stával terčem kritiky. Královny a dámy urozeného původu měly totiž stálou potřebu ukazovat se na veřejnosti v těch nejdražších, nejhezčích a často i hodně zdobených šatech, aby dostatečně potvrdily svou původ. Téměř všechny šaty byly samozřejmě zcela nepraktické, což ale nehrálo žádnou roli, když měly sloužit hlavně k reprezentaci. Jedním z mnoha příkladů jsou košové sukně, které tvořily spodničky „...ze silně naškrobené tkaniny, protkané dvěma řadami kostic či vrbových prutů a uvázané vzadu na tkanice.“²⁰ Sukně tak neměla klasický kulatý tvar, byla totiž velice dlouhá do stran a vytvářela tak dojem oválu. Jelikož tuto sukni nosila i Marie Antoinetta, velice rychle se rozšířila do celé Evropy, takže se pařížské švadleny musely ohánět, aby vyhověly poptávce po štedře zdobeném oděvu, která pocházela výlučně od královského dvora. V polovině 18. století sahal jejich rozměr dokonce až ke třem metrům, takže působily svým majitelkám nemalé komplikace, jelikož se dámy například nevešly na sedačku vedle sebe.²¹

Příslušnost ke dvoru se poznala i podle nošení bot s podpatky - ty se daly spatřit u nejedné ženy, dokonce je využíval i Ludvík XIV, jelikož byl velmi malý. Paruka také hrála významnou roli a právě proto se často stávala námětem karikatur.²²

1.1.4 Zdraví

Dámy se v osvětenství většinou musely přizpůsobovat módním vlnám, aby nezpůsobovaly pohoršení, bez ohledu na to, jestli konkrétní trend náhodou neohrožuje jejich zdraví nebo dokonce i život. Klasickým příkladem jsou samozřejmě korzety, jejichž nepohodlí velice přesně vystihuje tento výrok: „*Jednou z největších bitev, jakou kdy žena svedla - někdy dokonce větší než boj proti nespravedlnosti, útlaku a odpírání příležitostí -, byla za právo volně dýchat.*“²³

Korzety totiž byly tak utažené, že dámy mohly jen stěží dýchat, a proto často omdlávaly, což byl překvapivě lehčí následek jejich nošení. Mnohem vážnější a životu nebezpečnější byla zlámaná žebra, nesprávně prohnutá páteř či utlačovaná játra.²⁴ Jelikož tedy způsobovaly i

---

¹⁸ Skarlantová, 2007, str. 126

¹⁹ Skarlantová, 2007, str. 126

²⁰ Ve jménu módy, 2013, str. 22

²¹ Ve jménu módy, 2013, str. 22

²² Ve jménu módy, 2013, str. 66

²³ Ve jménu módy, 2013, s. 174

²⁴ Ve jménu módy, 2013, str. 174

deformování vnitřních orgánů, což bylo po celou dobu obliby korzetů většinou přehlíženo a dámy jej v tichosti snášely, aby držely krok s aktuální módou, vznikla mnohem později, v roce 1882 v Anglii společnost „Rational Dress Association“, která vystupovala proti přehnanému stahování těla a velké váze šatů.²⁵

Korzety byly ale dominantou pouze movitých dam, které tak dokazovaly, že mají dostatek finančních prostředků na to, aby nemusely pracovat nebo se samy oblékat - při utahování korzetů se totiž neobešly bez komorné.²⁶

Jednou z pozdějších a slavných nositelek korzetů byla císařovna Alžběta Bavorská, známá jako Sissi, která měla v té době velmi štíhlou postavu, jelikož byla na korzetech téměř závislá - její pas údajně měřil jen 41cm. To hlavně díky tomu, že si objednávala pouze šněrovací kožené korzety, které byly velmi pevné, a raději nenosila jiné spodní prádlo, aby nevypadala opticky silnější.²⁷

Pouze mezi lety 1790 a 1810 korzet zcela zmizel z módní scény a po jeho návratu se začal vyrábět z ocelových tyčí, což byl očividně trest za léta splývavých sukni.²⁸

1.1.5. Osvícenství

Tento myšlenkový proud 18. století se rozšířil z Francie do celého světa a tak ovlivnil všechny vrstvy společnosti,²⁹ jejíž rozdíly se v této době ještě prohlubovaly, což se projevovalo právě i v módě či doplňcích, které okatě ukazovaly zámožnost či naopak chudobu svých majitelů. Cílem osvícenství bylo proměnit dosavadní myšlení, zlepšit bytí a dosáhnout pokroku. Proto byly klíčovými hesly rozum, svoboda a štěstí související s novým pojetím světla, které mělo prozářit toto období po strastech předešlých století.³⁰ Dochází také k uvolňování mravů, projevování vlastních názorů a do popředí se začíná konečně dostávat individualita.³¹ Rovněž se začíná propagovat nový pohled na tělo a sexualitu.

V českých zemích se osvícenství šířilo a vrcholilo za rozdílných podmínek, které se odvíjely od specifik české společnosti. Osvícenský absolutismus za vlády Marie Terezie a Josefa II. přinesl několik převratných reforem, které ovlivnily různé oblasti života. Šíření základních osvícenských myšlenek u nás ovšem zpomalovala nejen slabost měšťanstva, ale i fakt, že zde

---

²⁵ Skarlantová, 2007, str. 205

²⁶ Ve jménu módy, 2013, str. 174

²⁷ Ve jménu módy, 2013, str. 176-177

²⁸ Ve jménu módy, 2013, str. 174

²⁹ Halada, 1984, str. 24

³⁰ Im Hof, 2001, 11-13

³¹ Halada, 1984, str. 10

církev měla velmi důležité postavení, takže spolupůsobila například při proměně myšlení ve společnosti.“³²

Protože byla Francie středem této změny, všechny země se snažili napodobovat její honosnost a eleganci, kterou představovala především zámecká rezidence ve Versailles. Panovníkův dvůr byl totiž odrazem jeho moci, vzhledem k tomu, že se v této době kladl největší důraz na reprezentaci. Z tohoto důvodu se tedy panovník nevěnoval jen vládnutí, ale často dával přednost příjemnějším činnostem, jako bylo pořádání plesů následované velkolepými hostinami, kde se dámy i pánové ukazyvaly ve svých přepychových šatech.³³

1.2. Uvedení do doby

Móda byla po století diktována panovníkem a jeho dvorem, ostatní proto pevně následovali jeho příkladu, což zahrnovalo dokonce i různé módní výstřelky. V období 17 a 18. století se v oblečení ve velké míře projevuje vliv historických slohů „...od okázalosti až dramatickosti baroka k hravosti a subtilnosti rokoka.“³⁴ Toto propojení ale se závěrem 18. století končí, móda se totiž poté proměňuje v jednotlivých evropských zemích v odlišném tempu.³⁵

Ještě před nástupem osvícenství, se v evropské kultuře projevuje baroko, jakožto umělecký sloh vznikající v 16.století v Itálii, který se nejvýrazněji prosazuje ve století 17. a trvá do 1. poloviny 18. století, jehož pozdní fází je rokoko. Barok také můžeme najít pod pojmem „sloh parukový“, „... odvozený z módy nošení paruk, jak u pánů, tak i dam vyšších společenských vrstev.“³⁶ V poslední třetině 18. století nastupuje klasicismus, který je inspirován antickým uměním - především Řeckem a Římem. Někdy se také nazývá „sloh copový“, jelikož je pro něj charakteristické nošení pánských paruk s copy. Jeho podstatnou součástí tvoří tzv. *sloh Ludvíka XVI.*, který vznikl v době panování tohoto krále. S klasicismem je spojován i empír neboli císařský sloh, který vznikl ve Francii v době korunovace Napoleona Bonaparte (1804).³⁷

Od počátku 18. století se oblečení hojně zdobí, stužek a dalších dekorací jako jsou mašle a volánky přibývá, někdy je jimi dokonce celý oděv zakryt. Tento trend zdobení oděvu přetrvává po celé období osvícenství. K pokrytí zvýšené spotřeby používaných textilních doplňků přibývá manufaktur, zejména ve Francii ale i v ostatních evropských zemích.³⁸

---

³² Halada, 1984, str. 185-186

³³ Im Hof, 2001, str. 22

³⁴ Kybalová, 2004, str. 9

³⁵ Kybalová, 2004, str. 10

³⁶ Herout, 2002, str. 147

³⁷ Herout, 2002, str. 201-202

³⁸ Kybalová, 1997, str. 114-115

V 1. čtvrtině 18. století se v oblasti módy zvyrazňuje rozdíl mezi jednotlivými druhy oblečení pro různé příležitosti. Mužský oděv se ve svých základních součástech nemění, pouze se zmenšuje paruka a je poprašována pudrem. Ženská silueta naopak prochází zcela zjevnou proměnou a novinkou se stává skutečný domácí oděv (nedbalky), který je předchůdcem opravdu pohodlného praktického oděvu.³⁹

Typickým rysem módy 18. století je, že u většiny lidí téměř nešlo odhadnout jejich věk, pokud bychom se ho snažili odvodit od oděvu, který mají na sobě, jelikož se nosí jemné pastelové barvy, vlasy se skrývají pod bílou paruku a ženy se zdobí květy a používají výrazná líčidla.⁴⁰

1.3. Textilní průmysl

1.3.1. Čechy

Textilní průmysl hrál v Čechách velmi důležitou roli nejen od 50. let 18. století, kdy se začala hojně rozšiřovat průmyslová výroba, ale samozřejmě ještě dávno předtím. Jako první se v Čechách začalo vyrábět plátno, se kterým se můžeme setkat již v nejstarších dobách. K největšímu rozmachu plátenické výroby ale dochází až od konce 15. století, kdy se stalo velmi žádaným a jeho poptávku uspokojily právě Čechy a s nimi i další země střední Evropy, které se staly klíčovými dodavateli především do jižních zemí jako je Itálie či Španělsko. Sháňka byla konkrétně po hrubém plátne, kterého u nás bylo hojně, proto se od 16. století začalo z Čech vyvážet i do různých německých měst, které jej ještě zdokonalovaly. Tento systém se zachoval až do třicetileté války, kdy došlo ke snížení exportu. Opětovný rozvoj poté nastal v 50. letech 17. století a ve století 18.⁴¹

Právě v druhé polovině 17. století začaly vznikat první manufaktury - v 60. letech 17. století manufaktura Malivského na Moravě, v roce 1672 manufaktura v Linci a v roce 1676 manufakturní dům ve Vídni. Jelikož se začínalo s výrobou doposud neznámých produktů, byli pozváni specialisté z jiných zemí, kteří pak běžně vypomáhali ve většině nových manufaktur na konci 17. století a na počátku století následujícího.⁴²

Stejně jako do ostatních zemí se i do Čech importovaly textilie a to dva druhy - vedle jemných suken také hedvábí a to velkým množstvím. Jelikož se nejen v tomto období objevovala snaha ušetřit za dovážené textilie, doporučovalo se zřizovat manufaktury, ve kterých by vznikaly výrobky, které se svou kvalitou mohou rovnat výrobkům dováženým. Z tohoto důvodu došlo v 18. století v Čechách k hojnému vysazování morušovníků, které měly umožnit výrobu vlastního hedvábí. K tomu ale bohužel nedošlo - naše klima totiž nebylo pro bource

---

³⁹ Kybalová, 1997, str. 110-112

⁴⁰ Kybalová, 1997, str. 115

⁴¹ Klíma, 1955, str. 127-128

⁴² Klíma, 1955, str. 214

optimální, takže postupně uhynul. Nakonec tedy bylo nutné pokračovat v odběru hedvábí z jiných zemí. Tentokrát ale šlo o hedvábí surové, takže byla jeho výroba dokončována u nás, což umožnila akciová společnost založená v Čechách roku 1724, která vybudovala manufakturu zabývající se právě výrobou hedvábí. Manufaktura si nechala surové hedvábí dovézt a v Praze poté založila vlastní barvírnu.⁴³

Jelikož došlo před druhou polovinou 18. století ke ztrátě Slezska, bylo od té doby hlavním cílem zdokonalit zhotovování plátna na takovou úroveň, aby odpovídalo jakosti cizích výrobků, především těm slezským, a mohlo jim konkurovat. Také bylo potřeba si vytvořit vlastní síť velkoobchodníků, kteří by zboží, dříve expandované do Slezska, skupovali a sami prodávali do ostatních zemí.⁴⁴

Druhým klíčovým průmyslovým odvětvím v Čechách bylo soukenictví. Vlnu jsme totiž měli velice kvalitní, proto se také ve velkém exportovala do ciziny.⁴⁵ Právě v soukenictví se od konce 17. století můžeme setkat s prvními koncentrovanými manufakturami. Od 50. let 18. století se tento obor začíná rychle rozvíjet, což dokládá mnoho nových manufaktur na zhotovování suken. Ty se na rozdíl od manufaktur plátenických, kde se pouze bílilo a upravovalo, zaměřovaly na kompletní výrobu - tedy třídění, předení, tkaní a finální úpravu.⁴⁶

Jako jedna z posledních typů výroby se začala od 50. let 17. století prosazovat výroba bavlněných tkanin. Bavlna měla postupně nahradit vlnu, jelikož byla finančně dostupnější pro převážnou část populace, takže se z ní i více vyrábělo. Díky tomu se začala pravidelně využívat a to nejen v Čechách, ale i ve zbytku Habsburské monarchie. K tomu ale došlo až ve 2. polovině 18. století, jelikož musela po celou dobu soupeřit s tradičním plátenictvím.⁴⁷

Od 70. let 18. století můžeme za rozvoj bavlnářství poděkovat především barvířovi Janu Josefovi Leitenbergerovi z Levinu, který se z řemeslníka vypracoval na vlastníka manufaktury. Díky svým nasbíraným zkušenostem se ve výrobě posouval stále dopředu, takže mu podnik odkázaný jeho tchánem již nestačil a musel ho rozšířit. Dokonce si opatřil povolení na založení obchodu s textilními výrobky, kde poté prodával. Bavlnu nechával příst přadláky, přízi předal tkalcům a sám pak kusy barvil a upravoval, než putovaly od obchodu.⁴⁸

Textilní výrobu dokonce podporovaly i hlavy státu, což velmi pomohlo jejímu rozmachu. To můžeme vidět například za vlády císaře Josefa II. „*Na počátku jeho vlády roku 1780 pracovalo*

---

⁴³ Klíma, 1955, str. 248-249

⁴⁴ Klíma, 1955, str. 308

⁴⁵ Klíma, 1955, str. 342

⁴⁶ Klíma, 1955, str. 345

⁴⁷ Klíma, 1955, str. 387

⁴⁸ Klíma, 1955, str. 408

*v textilním průmyslu 288 000 osob, v roce 1792, krátce po jeho smrti, již přes půl milionu: textil tvořil v té době už plných 84% celé průmyslové výroby v Čechách.*⁴⁹

Kromě toho také rozkvétalo i řemeslo krejčích a kožešníků, kteří se snažili zhotovovat co nejkvalitnější výrobky. Běžné kožešiny se dovážely především z Dánska a Německa, ty nejnákladnější - což byly hlavně sobolí - naopak z Petrohradu. Kožešin ale jinak existovalo mnoho druhů od lvích přes tulení až po tygří, není ale doloženo, zda se používaly také na výrobu kožichů.⁵⁰

Po roce 1805, kdy proběhla bitva Tří císařů u Slavkova, bylo nutné, aby se země vypořádaly s problémy, které po sobě války zanechaly. S tím souviselo i značné omezení konkurence, které ale našemu průmyslu velmi pomohlo, jelikož se poté začala vyvíjet výroba látek a to hlavně na severu Čech.⁵¹

Díky celkovému rozvoji výroby se zlepšila i a zrychlila doprava. Poštovní dostavníky byly nahrazeny koňkami, které poté zastoupila parní železnice spojující v roce 1845 Prahu s Olomoucí a poté s Brnem.⁵² Právě v Olomouci se vyráběly stuhy, které byly v této době velmi oblíbené a měly široké využití, proto spotřeba převyšovala výrobu, takže musely být dováženy z Německa (Kolín) a Francie (Lyon).⁵³

1.3.2. Francie

Po roce 1780 se krejčí začínají zaměřovat i na pánskou módu, která přestává být na určitou dobu tak pompézní a velkou roli začíná hrát precizní střih. V módě se dostává do popředí kromě hedvábí také sukno nebo tmavý samet. Jak hedvábí, tak i sukno jsou vyráběné ve Francii. Módní tvůrci si také začínají uvědomovat svou stále důležitější úlohu, proto krejčí konečně uveřejňují svá jména, aby ukázali svou zručnost.⁵⁴

Obchodníci a obchodnice s módou představují zvláštní řemeslnickou skupinu, která se v této době zaměřuje na účesy, krášení oděvů a prodej doplňků. Bylo možné vytvořit přibližně 200 různých účesů a vyrobit 150 různých ozdob.⁵⁵

Proslulý textilní průmysl Francie, který byl v letech 1795-1815 klíčový nejen pro Francii samotnou, ale i pro další země, málem zkrachoval, jelikož se nosily hlavně jednoduché

---

⁴⁹ Kybalová, 1997, str. 177

⁵⁰ Kybalová, 1997, str. 173-176

⁵¹ Uchalová, 1999, str. 9

⁵² Uchalová, 1999, str. 10

⁵³ Kybalová, 1997, str. 177

⁵⁴ Kybalová, 1997, str. 20-22

⁵⁵ Kybalová, 1997, str. 22-23

chemise, takže se látky neprodávaly tolik jako jindy. Poté, co šlo hedvábí a samet zase na odbyt, se textilní průmysl vzchopil a pomáhal uchovávat ekonomický blahobyť.⁵⁶

I ve Francii si ženy oblíbily kožešinové pláště a to pravděpodobně v letech 1808-1809, kdy byla zde byla extrémní zima, takže se dámám v Paříži kožichy, kterým se říkalo *witschoura* (z ruštiny vyčura, vrtoch, rozmar, ale i nápadný vzor na látce nebo podivná ozdoba), dovážely a to patrně i z Ruska či Polska. Ze zvířecích kožichů se využívaly především veverky, vydry, kuny, stříbrný medvěd či sibiřská liška. Nosí se také kožešinové doplňky - jedním z nich je *palatine*, která zakrývá výstřih a je buď dlouhá a úzká, nebo se podobá límci a druhým její *boa* (fr. hroznýš), což je velmi dlouhý pruh z kožešiny či peří (hlavně z čápa marabu) oblíbený od roku 1800.⁵⁷

1.4. Móda v letech 1780-1815

1.4.1 Dámská móda v Čechách - období klasicismus a empíru (1780-1815)

V 80. letech dochází po celém světě k velkým proměnám, jelikož hlavní tón módy udává Francie, jak jsem již zmiňovala výše, a ta se momentálně nachází v předrevoluční situaci. Lidé začínají dávat přednost přírodě, což ovlivňuje samozřejmě i oblečení, které se stává pohodlnější. Tento trend pochází z Anglie, pro kterou hrál v této době důležitou roli venkov. Jako vzorem se často stávala i sama královna Marie Antoinette, která právě na svých venkovských sídlech nosila volné šaty.⁵⁸

Módní novinky z Francie se do střední Evropy dostávaly třemi hlavními způsoby. Prvním bylo šíření trendů od vyšších vrstev k nižším, druhým byla živá ukázka oblečení, když Francouzi emigrovali do Čech a třetím bylo vydávání francouzských módních časopisů. Těch jsme si ale moc neužili kvůli revolučním válkám, přesto jsme stále získávali informace o francouzské módě díky německému časopisu *Journal des Luxus und der Moden*, (str. 21) který vycházel do roku 1827 a patřil k prvním časopisům šířícím osvícenské názory. Jeho vydavatelem byl Friedrich Justus Bertuch, který předkládal světu své názory týkající se i zdravotní stránky oblečení - hlavně šněrovaček a také vleček.⁵⁹

Dalším důležitým zdrojem vývoje módy je i skicář sestavený pravděpodobně hraběnkou Walburgou Salm-Reifferscheidovou, rozenou Šternberkovou, v knihovně Uměleckoprůmyslového muzea. Hraběnka zde chronologicky zaznamenává své šaty z let 1770-1800. V 70. letech jsou to hlavně zdobené spodní sukně, které se nosily pod *robe à la française*, které byly pomalu na ústupu, pod *robe à l'anglaise*, které se rozšiřovaly z Anglie a také pod *robe à la turque* či *musulmane*, které měly krátké rukávy tunelovitého tvaru. Tato

---

⁵⁶ Kybalová, 2004, str. 82

⁵⁷ Kybalová, 2004, str. 91

⁵⁸ Uchalová, 1999, str. 19

⁵⁹ Uchalová, 1999, str. 21

sukně se ale používala hlavně pod tzv. polonézu. „*Tento typ měl přiléhavý živůtek, ke kterému se připojovaly spodní a svrchní sukně. Spodní sukně byla uzavřená, obvykle opatřená v celém lemu kanýrem, a nosila se v délce ke kotníkům. Svrchní sukně byla vpředu široce otevřená, ustupovala dozadu a byla dvěma tkanicemi podkasaná do tří mohutných pufů.*“⁶⁰

Také se nosily dvoudílné šaty s kabátkem *caraco* a sukní nabíranou v pase. Tento oděv z francouzského venkova se rozšířil i do měst a udržel si své postavení po dobu dvaceti let. V 80. letech převládal kabátek *caraco à la pierrot*, který měl krátké zvonové šosy na zádech. Ženy také začínají přejímat některé části pánského oděvu a to hlavně redingot, což byl anglický jezdecký kabát, který později sloužil jako zimní kabát, ale pro ženy byl samozřejmě upraven. Dámský redingot „*je přiléhavý, s dvouřadovým zapínáním živůtku a uzavřenou sukní, je opatřen velkým, často zdvojeným, na prsou překříženým límcem a bývá zdoben velkými knoflíky.*“⁶¹

Módu samozřejmě podporovaly a šířily různé akce a zábavy - v Praze to byl například ples pořádávaný na oslavu korunovace císaře Leopolda II. na českého krále 21. září roku 1791. Na tyto plesy oděv předepsán nebyl, jinak dámy většinou nosily *Faltenkleider*, což byly francouzské honosné šaty s volnými záhyby na zadní straně. Tento druh šatů už sice nebyl na počátku 90. let tolik používán, ale očividně stále zastupoval slavnostní oděv, který nosila i Marie Antoinette.⁶²

Další roky ve skicáři Walburgy dokládají rychlou změnu v módních trendech. Ženy ale jinak často oblékaly jednak šaty s živůtkem, které měly velký výstřih a v pase byly tvarovány do špičky, a také dvoudílné šaty s dvouřadovým kabátkem, velkým výstřihem doplněným šátkem a splývavou sukní. Střih oděvů se jinak mění hlavně od roku 1794, kdy jsou šaty velmi vzdušné a zdůrazňují pas užitím širokého pásu. Trendem se rovněž stává stále se zvyšující pas.⁶³

Od 90. let začíná být oděv inspirovaný antikou, takže se využívají hlavně průsvitné a vzdušné materiály jako mušelíny, linony a batisty a ženy více odhalují své tělo. V tomto období se vůbec nenosí korzety, košile, spodničky ani boty s podpatky. Šaty jsou většinou velice jednoduché a přirozené, což se dá říci i o jejich barvě - dlouhou dobu je totiž stěží vidět jiná než bílá.⁶⁴

Ale poté, co je Napoleon roku 1804 korunován na císaře, nastává další změna. Díky nástupu empíru se v módě upřednostňuje těžší hedvábí (damašek, samet) se zlatými či stříbrnými

---

⁶⁰ Uchalová, 1999, str. 24

⁶¹ Uchalová, 1999, str. 26

⁶² Uchalová, 1999, str. 27-28

⁶³ Uchalová, 1999, str. 28

⁶⁴ Uchalová, 1999, str. 30

výšivkami. Šaty se skládají z živůtku a sukně doplněné tunikou jiné barvy, které většinou mají romantické balonkovité rukávy a postavený límec. Od roku 1810 se totiž prosazuje romantismus, který zkracuje sukně nad kotníky a odstraňuje vlečku. Výstřihy také přestávají být tak hluboké a sukně jsou opět více zdobené - hlavně volánky či jinými ozdobami.⁶⁵

Obr. 1: Dámské šaty dvoudílné s kabátkem, před r. 1789
(Zdroj: Uchalová, 1999, str. 23)

Obr. 2: Šaty z černého hedvábí s brošovanými květy, kolem r. 1790
(Zdroj: Uchalová, 1999, str. 29)

1.4.2. Dámská móda ve Francii

Francie si sice zajistila během 17. a 18. století ve všech evropských zemích nejvýznamnější postavení co se týče módy trvající až do 20. století, ale byla nucena tolerovat pronikání anglických prvků. Ty v určitých společnostech dosahovaly velké obliby, jelikož si udržely stejnou eleganci, jaká charakterizovala Francii, ale byly navíc ještě pohodlné a praktické.⁶⁶

1.4.2.1. Pozdní rokoko (1780-1789)

Za vlády Ludvíka XVI. je vzorem módy samozřejmě právě Francie. Oblečení příslušníků dvora je stále oslňující, ale převládá tu snaha vymyslet ještě něco lepšího a méně okoukaného a večerní róby jsou ještě skvostnější. Dvorní dámy ale ve svých přehnaně pompézních šatech vyvolávají dojem zvláštních umělých květin, což ztvárňují na svých malbách francouzští autoři, jako například Jean Moreau. Dominují na nich šaty s krinolínou typu *parnier à coudes*

⁶⁵ Uchalová, 1999, str. 30

⁶⁶ Kybalová, 2004, str. 14

a živůtkem, které mají hluboký výstřih. Celý oděv je jinak hojně zdoben a účes je velmi dovedně upraven.⁶⁷

Francouzská móda je v této době, mnohem více než dříve, ovlivněna mnohými vnějšími impulsy, které budou hrát v budoucích letech klíčovou roli. Jde hlavně o vliv přicházející za prvé z Orientu - spodní prádlo, župany či kalhoty napodobující tureckou módu a za druhé z Ruska - pláště s kožešinou. Vyšší vrstvy také přebírají některé prvky venkovského oděvu. Již v baroku se totiž dámy strojily jako pastýřky či venkovanky, takže se teď ujímají klobouky ve stylu *à la laitière* (mlékařka) či *à la vache* (kráva) nebo čepice a boty *à la Jeanette* (Janička).⁶⁸

Ženy začínají nově oblékat kabátek převzatý od mužů, tedy jakýsi kratší frak, který se nazývá *karako* (fr. *caraco, redingote nebo demi-redingote*). Ten těsněji obepíná postavu a má prodloužené či vyztužené šosy. Tento nápad prý pochází z jednoho vyprávění, kdy vévoda z Aiguillon spatřil v Nantes takto oblečené měšťanky a z toho pak vytvořil nový trend, což by vlastně mohlo být i možné, jelikož v minulosti vyšší společnost často přejímala do svého šatníku venkovské oblečení. Kabátek má také hluboký výstřih, ve kterém se nosí různorodě uvázaný šátek fiží. Nejčastěji se ale používá způsob se dvěma vyčnívajícími rúžky, čímž se vytváří jakási velmi nápadná a vypouklá vycpávka prsou nazývaná falešné poprsí. Inspirace pánskou módou se projevuje kromě *redingote* také širokým kloboukem a dlouhou hůlkou.⁶⁹

Časem se také zužuje sukně, takže již není tak „nafouklá“ a začínají se nosit sukně vyztužené polštářkem označované *pad*, jelikož se Francouzsky nechávají inspirovat Angličankami. Tímto způsobem vzniká i díky použití šátku první esovitá silueta v módních dějinách, se kterou se můžeme opětovně setkat i v pozdějších obdobích.⁷⁰

Kolem roku 1780 se stávají módními velmi zvláštní barvy, jelikož začínají převládat méně výrazné odstíny. Najednou se totiž všude objevuje v podstatě jen jeden nádech barvy a to především pařížské bláto nebo husí/bleší trus. ...*v roce 1775 stačí nosit tuto barvu a uděláte štěstí u dvora, barvu /.../, kterou pojmenoval Ludvík XVI. a která měla díky fantasii barvířů bezpočet odstínů...*⁷¹ Jde tedy hlavně o světložlutou či jelenicovou barvu.⁷²

---

⁶⁷ Kybalová, 1997, str. 141-143

⁶⁸ Kybalová, 1997, str.153

⁶⁹ Kybalová, 1997, str. 154-155

⁷⁰ Kybalová, 1997, str. 155-156

⁷¹ Kybalová, 1997, str. 157

⁷² Kybalová, 1997, str. 157

Obr. 3: Dáma ve velké dvorské toaletě,
Módní list, 1777
(Zdroj: Kybalová, 1997, str. 155)

Obr. 4: Dáma v taftovém karaku
s fiží a vzadu podloženou sukni
(Zdroj: Kybalová, 1997, str. 156)

1.4.2.2. Od revoluce k restauraci (1789-1815)

V letech 1795 až 1815 byla nejen ve Francii, ale i v ostatních zemích velmi populární *chemise* (francouzsky košile), která představovala „*dlouhé, v pase nepřestřižené šaty s kratičkými rukávy nebo zcela bez rukávů, s velkými výstřihy a často i rozparky sahajícími vysoko nad kolena, takže odkrývaly takřka celé nohy*“.⁷³ Tyto vzdušné, pohodlné a i přesto velmi hezké „šaty“ se většinou vyráběly v bílé barvě a vysoko podvázaný pas jim dodával na kráse. Nezformovaly se ale v období revoluce, jelikož původně sloužily pro těhotné a kojící ženy v Anglii. Jejich úplný základ ale vychází z antiky a to konkrétně hlavně z Řecka, kde se nosil volný a nešitý střih.⁷⁴

Tento nový šat se stal pro ženy velmi poutavým, takže je neodradila ani možnost nachlazení či dokonce úmrtí (a to hlavně u mladých děvčat) kvůli „rychlým souchotím“ neboli zánětu plic, který se v té době ještě nedal léčit. Ženy se totiž rády osvobodily od nošení korzetu nebo

⁷³ Kybalová, 2004, str. 75

⁷⁴ Kybalová, 2004, str. 75

spodniček a po té dlouhé době, co dodržovaly pravidla, se konečně zbavily ostychu, přestože byl často jen zdánlivý. Těžké látky jako samet či hedvábí tak byly nahrazeny lehkými jako mušlín či popelín, které tělo spíše odkrývaly, než zahalovaly.⁷⁵

Chemise se ale jinak v této prosté podobě používala jen krátkou dobu - hlavně v 90. letech. Postupně začíná na této bílé košili přibývat ozdob, střih je složitější, více se využívají barvy a mění se i rukávy. Od roku 1800 dochází k „rozbití“ jednoduché siluety díky volné tunice, která byla vlastně „kratší svrchní chemise, poloviční nebo tříčtvrteční délky, vcelku nebo vpředu otevřená, volná nebo přepásaná, u dolního okraje zakončená rovně nebo s cípy, někdy i asymetrickými.“⁷⁶ Jednoduché výšivky na okraji šatů jsou nahrazeny řeckými ozdobami, roku 1804 hlavně etruskými či egyptskými a poté gotickými.⁷⁷

Kolem let 1805-1810 se její součástí stává šněrování či knoflíky a každý model má rukávy, které jsou většinou dlouhé - u ramen balonkovité a k zápěstí pak upnuté. Sukně je užší a kratší - zprvu ukazuje jen špičku chodidla a později i kotník, k jejímu lemu se přidávají volány, krajky či výšivky. Začíná se používat také vlečka a siluetu ještě umocňují různé límce a komplikovanější rukávy.⁷⁸ Našly bychom ale také *chemise*, které měly místo rukávů pouze tenká ramínka někdy formovaná do volánků padajících z ramen. Od roku 1804 vypadají rukávky jako načechrané balonky, které jsou od roku 1810 stále větší a svého maxima dosahují ve 20. letech, kdy se nosí i s dlouhými rukávy.⁷⁹

Vlečka byla velmi dlouhá a vyrobená ze stejného materiálu jako *chemise*. Nebyla ale nastálo přišíta jako většina vleček, naopak se přichytila v oblasti ramen či pasu až v okamžiku společenské události. Tak totiž nemohlo dojít k žádné nehodě při vystupování či nastupování do kočáru. Dokonce bylo možné navštěvovat zvláštní hodiny, kde se ženy naučily vypadat a chodit ladně s vlečkou, aby se jim v místnostech nezatrhávala o nábytek.⁸⁰

V antice se žádný límec samozřejmě nenesl, ten se vytvářel až s tím, jak se původní hluboký výstřih postupně zmenšoval. Tak se vyvinul stojatý límeček z brabantských krajek nošený až do roku 1820, kterému se ve Francii říkalo *chérusque* nebo *chérusse* (od názvu okruží „à la Kyros“ - *Colerette à la Cyrus*). Roku 1815 vzniká límec *dent de loup* neboli vlčí zuby, který má na krajích malé špičaté zoubky.⁸¹

---

⁷⁵ Kybalová, 2004, str. 75-77

⁷⁶ Kybalová, 2004, str. 78

⁷⁷ Kybalová, 2004, str. 77-78

⁷⁸ Kybalová, 2004, str. 78-79

⁷⁹ Kybalová, 2004, str. 83-84

⁸⁰ Kybalová, 2004, str. 86-87

⁸¹ Kybalová, 2004, str. 84-85

Toto „vylepšování“ dříve prosté košile ale nepřišlo současníkům jak dobrý nápad, jelikož všechno zdobené, řasení a volány spolu s nošením velkých klobouků potlačovalo krásu ženy. Dle Maxe von Boehna to ale nebylo způsobeno tím, že by módní trend nebyl správně přijat, spíše to souviselo se svůdností, jelikož mohla být v nehezských šatech oblečena sličná dáma.⁸² Na zdobnější styl šatů měla ale jinak vliv i obliba maškarních kostýmů - pořádalo se mnoho plesů a lidé byli schopni za kostým zaplatit spoustu peněz.⁸³

Přes *chemise* se většinou nosil obrovský šál, který sloužil ale spíše jen na okrasu, než že by doopravdy hřál. Byl to v podstatě asi tak tři metry široký a metr dlouhý kus látky, který si každá žena naaranžovala volně podle svého. Velice oblíbené byly kašmírové šály, které byly i přes hrozbu trestu tajně dovážené z Indie. Tyto šály byly velmi drahé a jejich cena ještě rostla, jelikož po nich všechny ženy prahly. Ty nejmajetnější si jich mohly dovolit vlastnit opravdu mnoho, u císařovny Josefíny bychom jich například našly přibližně tři sta až čtyři sta. V Evropě byly tyto hebké a potištěné materiály, ze kterých se šály vyráběly, imitovány potištěnou bavlnou. Po roce 1812 se rovněž hojně využívají i turecké čtvercové šátky, které hrají v dámském šatníku dlouhou dobu klíčovou roli, jelikož slouží i jako náhrada pláště. Ženy si prý nechávaly tyto šátky dovážet od mužů z jejich plaveb do Východní Indie.⁸⁴

Kromě šál používají některé dámy i kabátky, dlouhé maximálně k pasu, které opravdu před chladem chrání. Francouzský *canezou* (také *caneson* či *kanezon*) nošený do 20. let měl úzké dlouhé rukávy a zahaloval výstřih. Nosil se také kabátek se šosy, neboli *karako* (*caraco*), což byla dámská obdoba fraku, který se uchytil hlavně v době revoluce, kdy se ženy často inspirovaly mužským oděvem. Představoval také počátek dámského kostýmu.⁸⁵

Místo pláště bylo možné nosit dvě *chemise* na sobě, spodní průsvitnou bílou a horní sametovou. Takhle prý chodila oblékaná paní de Récamier, která byla vzorem pro pařížské ženy, jelikož nosila ty nejkrásnější šaty.⁸⁶

Okolo roku 1800 se také objevuje tělový trikot, který se začíná pod *chemise* nosit místo rozměrného prádla. Začal se údajně používat díky tanečnici Medině Viganó - ta ho měla na sobě při vystoupení již v roce 1790. Je vyroben z jemného úpletu, který je upnutý přes celé tělo i nohy, a ke kterému se nosí sandály s pásky uvázanými okolo lýtek. Trikoty mohly být ušity i z hedvábí, ale také z vlny, jelikož byl tento trend převzat z Anglie. Dámy si pod něj někdy braly živůtek bez výztuží, který si vycpávaly vložkami pro dosažení dojmu větších prsou. Jelikož všechny ženy ale *chemise* nenosily, což se týkalo hlavně těch, které neměly potřebu se odhalovat, užívaly některé místo trikotu spodničky, košile či větší živůtky. O roku

---

⁸² Kybalová, 2004, str. 80

⁸³ Kybalová, 2004, str. 81

⁸⁴ Kybalová, 2004, str. 85-86

⁸⁵ Kybalová, 2004, str. 88-90

⁸⁶ Kybalová, 2004, str. 88-89

1810 ale začíná být opět velmi módní korzet, který se na této pozici bude držet dalších sto let.⁸⁷

Obrázek 5: Módní ilustrace, po roce 1800
(Zdroj: Kybalová, 2004, str. 89)

---

⁸⁷ Kybalová, 2004, str. 91

1.5. Pánská móda v letech 1780-1815

1.5.1. Pánská móda v Čechách - období klasicismu a empiru (1780-1815)

V pánském oblékání dochází touto dobou k výraznému zvratu, díky kterému se trvale mění jeho podoba. Mužský oděv sloužící především na okrasu je nyní nahrazen oděvem prostým a praktickým, u kterého se klade důraz především na precizní střih a prvotřídní materiál.⁸⁸

V době, kdy se Francie nacházela v předrevoluční situaci, reflektoval oděv, který vycházel ve všech státech Evropy z podobného stylu, aktuální politické i sociální nesnáze. Ty nakonec vyústily ve změnu takovou, že došlo ke zrušení doposud nošeného oděvu, jenž odlišoval jednotlivé sociální vrstvy. Vyšší vrstva přestala oblékat přepychové a vkusné oblečení, nahradila ho totiž oděvem měšťanů a chudších obyvatel. Ale i kolem roku 1780 v pánském šatníku stále zůstává dvorský a oficiální oblek *à la française* z hedvábného vyšíváného materiálu doplněný kabátem *justaucorps* s dlouhými šosy a stojatým límcem, hojně zdobenou vestou z bílého atlasu sahající pod boky a těsnými kalhotami pod kolena (*cullote*). Na vycházky ale muži oblékali především fraky, tedy většinou dvouřadé kabáty z tmavého sukna s přeloženým límcem, které se rozšířily z Anglie a nosily se k nim *culottes*. Velmi oblíbené se staly také redingoty, původně anglické jezdecké kabáty, které primárně sloužily na zimu, ale později se oblékaly na vestu jako kabát. Byly to vlastně pláště dlouhé jen ke kolenům, které měly límce a revery.⁸⁹

Pánská móda výrazně podléhala vlivu francouzské revoluce. Úsilí ukázat francouzskou národní identitu totiž vedlo k výraznému sjednocení oděvu. Jednou z prvních revolučních změn bylo roku 1789 zrušení rozdílného oblečení, které charakterizovalo konkrétní společenské třídy. Místo toho byl stanoven identický černý oděv pro všechny členy Národního shromáždění. Revolucionáři si vytvořili vlastní oděv zkombinováním různých kusů oblečení, jelikož se nechali inspirovat jak dělníky z jižní Francie, od kterých převzali krátký kabátek s knoflíky pojmenovaný *carmagnola*, tak i námořníky a jejich dlouhými kalhotami neboli *pantalony*. Zastáncům revoluce se stejně jako ve Francii říkalo kvůli jejich krátkým kalhotám *sansculottes*. Poznali se také podle dřeváků, šátku kolem krku a především vlněné čapky nezvyklého tvaru s výšivkami revolučních sloganů nebo událostí.⁹⁰

Od roku 1790 se anglické fraky z tmavého sukna, které mají jednořadé nebo dvouřadé zapínání a vpředu v oblasti pasu jsou rovně zastřižené, stávají stále populárnější. Stále se k nim oblékaly *culottes*, ale i jezdecké kalhoty doplněné holínkami. V průběhu 90. let začínají pozvolna převládat pantalony, ale na přelomu století jsou ještě považovány za revoluční. Místo krajkového či mušelínového *fichu* (dnešní fiží) se začíná nosit nákrčník ze šátku, který

---

⁸⁸ Uchalová, 1999, str. 69

⁸⁹ Uchalová, 1999, str. 69

⁹⁰ Uchalová, 1999, str. 69-70

se většinou omotává okolo krku. Třírohý klobouk s peřím je nahrazen dvourohým a poté i kulatým plstěným kloboukem. Muži si také přestali pudrovat vlasy, na přelomu století si je rapidně zkrátili a nosili je přirozeně upravené.⁹¹

Díky korunovaci Napoleona císařem se roku 1804 vrátil dvorský oděv. Muži se znovu ustrojili do vyšíváných obleků s kabátem, jako byl *justaucorps*, ušitých z nákladných látek, které stříhově odpovídaly oděvu před revolucí a měly vysoký límec.⁹²

Pánskou módu nám stejně jako tu dámskou zprostředkuje německý časopis *Journal des Luxus und der Moden*. Ten se zaměřuje na dvorský oděv Francie, ale větší pozornost věnuje anglické módě - tu obdivuje pro její lehkost a funkčnost. V Německu se stejně jako ve Francii objevuje typicky anglický oděv díky Goethemu a jeho Wertherovi v modrém fraku, žlutých kožených kalhotách a holínkách. Tento model můžeme vidět i na mužích zpodobněných na pražských rytinách nebo miniaturách v roce 1790. Stejně tak byl ale oblíbený i kabát s výšivkami typu *à la française* z hedvábí, sukna či sametu, což dokládají muzejní a zámecké sbírky. Sloužil jak úřednický frak a tato úloha mu s menšími úpravami vydržela dlouho do 19. století. Běžný mužský oděv byl po roce 1810 složen z tmavého fraku, pantalonů, vestičky a košile s límcem, který je schován pod nákrčníkem. Nosily se k němu holínky a dvouřadý redingot nebo garrick, což byl volný plášť s navrstvenými límci. Jelikož se v mnoha směrech módy stala vzorem Anglie, je od doby empíru kladen důraz na jednoduchost a uhlazenost.⁹³

Tento klasický model oděvu muži oblékají celou 1. polovinu 19. století. Modrý, hnědý či zelený frak se ale ve 40. letech nahrazuje černým, jinak zůstává stejný. Frak ale nesloužil konkrétnímu účelu, muži ho totiž nosili kdykoliv chtěli. Jinak se také používá kabát se stejně dlouhou přední i zadní částí, který se vzadu skládá.⁹⁴

---

⁹¹ Uchalová, 1999, str. 70

⁹² Uchalová, 1999, str. 70

⁹³ Uchalová, 1999, str. 70-73

⁹⁴ Uchalová, 1999, str. 73

Obr. 6: Švihák, Mode-,Fabriken- und Gewerbszeitung, 8. 8. 1787
(Zdroj: Uchalová, 1999, str. 69)

1.5.2. Pánská móda ve Francii

1.5.2.1 Pozdní rokoko (1780-1789)

V této době není oděv tak složitý a dochází k jeho zcivilnění, což platí především u oblečení, které se nosilo mimo dvůr. Tuto změnu můžeme pozorovat právě u mužů, jelikož se kromě obvyklého justaucorpsu nosí stále více frak. Většinou je vyráběn z tmavé látky a má pouze menší dekorace. Od roku 1780 je možné ho nosit i u dvora. Oblékají se k němu kalhoty, které se v jenom ohledu velmi neobvyklé - vždy mají o odstín světlejší barvu než frak. Tento trend bude zachováván dokonce do 19. století.⁹⁵

Jeho popularita se udržovala i díky J. W. Goethe, jelikož tmavomodrý frak se žlutou vestou a kalhotami měl na sobě slavný Werther z jeho románu z roku 1774, který chtěl být v tomto oděvu i pohřben, o což prosí ve svém dopise před spácháním sebevraždy. Proto se tímto oblečením inspirovalo mnoho mladíků, někteří ale i jeho sebevraždou kvůli nešťastné lásce.⁹⁶

---

⁹⁵ Kybalová, 1997, str. 143-144

⁹⁶ Kybalová, 1997, str. 144

Volnější a praktický frak se ale moc dlouho neudržel, krejčí v Anglii totiž podlehly dandyům⁹⁷ a frak musel přesně padnout na konkrétní postavu, takže se zúžil. Na tento tvar fraku měla ale negativní názor církve. K fraku se údajně zhotovovaly rovnou dvojce kalhoty - volnější do společnosti, kde se sedělo a upnuté pouze na stání. V roce 1792 jsou ale kalhoty obecně širší, jelikož začíná móda kšand, které dříve používaly jen děti a starší páni.⁹⁸

S tím, jak se zjednodušil justaucorps a vyvinul se frak, došlo i ke zjednodušení vesty. Ta již nemá šosy ani rukávy a její předností je výrazný materiál, výšivka nebo potisk. Ke konci roku 1780 je zcela běžné, že jsou na ní znárodněny různé klíčové momenty v historii, bitvy nebo operní pěvci. Vesta, stejně tak i kravata, vlastně tvoří jedinou dekoraci celého mužského oblečení. Kravata proto byla také velmi důležitá. Omotávala se dokonce až třikrát okolo krku a komplikovaně se uvazovala. Klíčovou roli hrála její zvýšená údržba, jelikož měla, shodně s košilí, bílou barvu.⁹⁹

Redingot, tedy vkusný volný i upnutý plášť, v Anglii vyráběn z tmavé vlněné látky, nyní patří ke společenskému oděvu a také se tu pozměňuje jeho podoba díky tomu, že je ušit z výrazného materiálu, který má silnější pruhy.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Dandyové byli muži, kteří velmi dbali na to, aby měli vždy perfektně upravené a padnoucí oblečení. Zakladatel dandysmu byl angličan George Bryan Brummel, kterého se snažili všichni muži napodobovat. Viz KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*. Praha: NLN, 2004, str. 22

⁹⁸ Kybalová, 1997, str. 144

⁹⁹ Kybalová, 1997, str. 145

¹⁰⁰ Kybalová, 1997, str. 145

Obr. 7: Mladý důstojník ve fraku „à la zebra“, Módní list, 1787
(Zdroj: Kybalová, 1997, str. 141)

Obr. 8: Frak z let 1778-87, módní list
(Zdroj: Kybalová, 1997, str. 147)

1.5.2.2 . Od revoluce k restauraci (1789-1804)

Paříž se po období revoluce vzpamatovávala relativně pozvolna. První změna, ke které došlo, nastala právě u mužského oblečení. Ta ale nenastala díky návrhářům či krejčím, vzešla totiž ze samotných politických okolností. Začal se nosit nenápadný oblek z černého sametu, který se skládal z kabátu, vesty a kalhot. Ten měli mít na sobě zástupci měšťanstva na jednání Generálních stavů roku 1789, aby se diferencovali jak od šlechty v hedvábném oděvu tlumenějších barev s parukami, tak i od církevních úředníků na vysokých postech v dlouhých honosných hábitech, které měly různé barvy v závislosti na hodnosti majitele.¹⁰¹

Oblek měšťanů nesloužil jen k odlišení stavů, zároveň totiž byl i prostředkem k potupě pronikavě se ozývající měšťanské vrstvy. Tento oblek je ale poté překvapivě začleněn do módy jako náležitý a účelný oděv nošený všemi příslušníky nezávisle na jejich stavu. Dvorský oděv a jeho oslnivost se pomalu odsouvá do pozadí a objevuje se už jen na sluzích.¹⁰²

¹⁰¹ Kybalová, 2004, str. 42-43

¹⁰² Kybalová, 2004, str. 43

Vlivem revoluce došlo ještě k dalšímu převratu v módě - celá tehdejší společnost ventilovala skrz oděv své politické názory nebo také svou lhostejnost k politické situaci. Díky tomu se v této době vytvořilo množství různých oděvů. Jedním z těch klíčových byl oděv, který se sice nestal trendem, ale byl pro revoluční období alespoň chvíli velmi typický, dokonce až manifestační. Nosili ho především radikální revolucionáři a jeho vzorem byly různé kusy šatů francouzských venkovanů, dělníků a námořníků podporujících revoluci, kteří kvůli tomu přijeli do Paříže.¹⁰³

Charakteristickým prvkem těchto šatů byl „*tmavý, soukenný, poměrně krátký a rovný kabátek, s přeloženým límcem s širokými revéry (klopami), zapínaný na kovové knoflíky.*“¹⁰⁴ Dal se nosit jak na nahém těle s barevným šátkem okolo krku, tak i s bílou košilí s nezapnutým límcem a říkalo se u karmaňola. Oblékaly se k němu kalhoty pantalonu neboli *matelots*, které měly jakousi tříčtvrteční délku, rourovitý tvar a byly velmi neobvyklé. Zastáncům revoluce se proto říkalo *sansculoti* („bezkalhotáři“), což se odvozovalo od slova *culotte* (kalhoty ke kolenům). Tento oděv završovaly jednak dřeváky (*sabots*), dříve běžně nošené venkovským lidem, ve kterých muži nejčastěji chodili bosí a vkládali do nich seno kvůli pohodlí a také frygická čapka, kterou nosili námořníci a trestanci, když v roce 1792 rovněž přijeli do Paříže bojovat.¹⁰⁵

Symbolem všech revolucionářů byla z červených a modrých stužek vyrobená růžice neboli kokarda, která se připínala na oblečení. Tyto národní barvy se jinak využívají i na ušití kompletních oděvů, hlavně se z nich ale vyrábí vesty s pruhy v červené a bílé.¹⁰⁶

Ta část společnosti, která se k současné situaci stavěla s netečností, často oblékala velmi extrémní oblečení. „Šviháci“ neboli *muscadins* bylo posměšné označení přívrženců monarchie, kteří až příliš starostlivě dbali na svůj vzhled. Nosili jak barvu bílou (barva Bourbonů), tak i zelenou a používaly parfémy s pižmem. Tyto dvě barvy poté reprezentovaly nejvyšší moc a dokonce i sám Napoleon je měl na sobě při své korunovaci.¹⁰⁷

Muži také často nosili fraky a vesty, které jim rádoby neseseděli a ještě si zapínali každý druhý knoflík. Šosům u fraků, které byly krátké a volné, se říkalo tresčí ocas - toto označení občas sloužilo i pro frak jako takový. Delší vlasy, které úmyslně působily nedbale a volně zakrývaly uši, dostaly název *oreilles de chien* (psí uši). Na hlavě nosili dvourohý klobouk nebo cylindr. Nejvýraznějším kusem oděvu byl vysoký a široký nákrčník, který se více než jednou omotával okolo krku a tak schovával část tváře. Kalhoty byly naopak velice krátké a těsné, takže mezi lemem kalhot a holínkou byla vidět část nohy. Kromě holínek muži často obouvali

---

¹⁰³ Kybalová, 2004, str. 43

¹⁰⁴ Kybalová, 2004, str. 44

¹⁰⁵ Kybalová, 2004, str. 44-45

¹⁰⁶ Kybalová, 2004, str. 45

¹⁰⁷ Kybalová, 2004, str. 47

i nosaté střevíce typické pro středověk. Celý tento komplet skládající se z různých křiklavých barev často sloužil jako vzor karikaturistům.¹⁰⁸

V revolučním období se samozřejmě také prodiskutovala otázka jednotného oděvu pro všechny. Hned v roce 1793 se uskutečnilo několik schůzí Lidového uměleckého sdružení (*Société des Arts*), které se snažilo vybízet i veřejnost ke spolupráci. Jeho prezident, malíř A. F. Sergen, totiž oznámil: „*příliš dlouhou jsme nosili oděv otroků, teď je třeba vytvořit oděv, který nás osvobodí od každé stísnující strojenosti a který nebude zakrývat krásné tvary těla.*“¹⁰⁹ Tak se měl zrodit „národní oděv“, který měl vytvořit Jacques-Louis David jakožto „největší malíř Revoluce“ (brzy snad i „největší módní tvůrce“) ve spolupráci s Louisem Hippolyte Leroyem a divadelním krejčím Sarrazinem. Jejich odrazovým můstkem byla antika a oblečení radikálních revolucionářů. V základech se vycházelo z antiky a to z nešitého a volnějšiho oděvu Říma i Řecka. Inspirací pro občanské oděvy bylo Řecko, jelikož více odpovídalo heslu rovnosti, pro oděvy úřednické naopak Řím, který byl spojován se vznešeností. Nakonec ale převládá římský vzor a to i díky divadlu - tóga, kterou nosili svobodní občané, působila velmi důstojně.¹¹⁰

Oblečení, se kterým David nakonec přišel, bylo tvořeno otevřeným kabátem, přes který měla být přehozena šerpa s hesly „Volnost, Rovnost, Bratrství“, upnutými dlouhými pantalonky a kotníkovými boty s ohnutým lemlem. Celkový oděv byl završen pláštěm, který vypadal velmi obdobně jako řecká *paenula* a čapkou s chocholem a přehnutým cípem. Finální koncepty, jež spojovaly prvky orientu a divadla, ale neodpovídaly požadavkům lidí, kteří by tento oděv oblékali, proto nemohl patřit do běžného života.¹¹¹

Frak nyní začíná být nezbytným prvkem mužského oděvu, je ale nutné změnit jeho střih, aby lépe seděl. Často používané barevné hedvábné látky a výšivkové dekorace jsou nahrazeny látky vlněnými, jejichž barva se mění v závislosti na tom, pro jakou událost jsou určeny, nemusí tedy být už jen černé. Večer se nosí tmavé barvy a přes den naopak výrazné jako modrá, zelená či žlutá, to už závisí na osobní preferenci. Muži většinou oblékali především různé odstíny hnědé barvy - od „španělského tabáku“ po „bronzově skořicovou“. Nový střih umožňoval mnoho odlišných detailů fraku - rukávy mohly být jak široké, tak i upnuté, šosy se mohly rozdělovat nad pasem, ale i pod ním. Téměř každý frak se zapíná na větší kovové knoflíky. Jelikož muži nyní nosí fraky neustále, je potřeba jich vlastnit více, což platí především pro příslušníky vyšší společnosti.¹¹²

---

¹⁰⁸ Kybalová, 2004, str. 47

¹⁰⁹ Kybalová, 2004, str. 49

¹¹⁰ Kybalová, 2004, str. 49-50

¹¹¹ Kybalová, 2004, str. 50

¹¹² Kybalová, 2004, str. 53-54

Zjednodušení oděvu zatím stojí v cestě jeho nezbytné součásti, které se k fraku oblékají. K nim patří především vesta, nově nazvaná *gilet*, která již od konce 18. století nemá rukávy ani šosy a je kratší. Módní je „jednořadová, vpředu sestřižená do dvou špiček, ale i dvouřadová, v pase rovná, vysoko uzavřená, nebo naopak s dlouhými revéry nebo se šálovým límcem.“¹¹³ Vesty s větším „výstřihem“ se nosí na večer a ty uzavřenější naopak přes den. Již se nezdobí výšivkami, ale šijí se z barevných látek, které mají květinový, pruhovaný nebo károvaný vzor. Zadní strana je ale odlišná, jelikož je tvořena plátěnou nebo bavlněnou látkou. Velmi oblíbené je nošení několik vest na sobě nebo ještě lépe vesty, která má více límců a vytváří tak stejný efekt.¹¹⁴

Kalhoty pantalonky se zařadily do běžně nošeného oděvu až po určité době. Většinou je oblékali především royalisté a další muži, kteří měli konzervativní názory nebo nosili uniformu. Dlouhou dobu ale patří k večernímu oděvu a v oděvu diplomatů pro přijetí u krále dokonce zůstávají až do 20. století.¹¹⁵

Téměř všichni muži nezávisle na svém postavení, kteří se věnují nějakému sportu, v této době především bruslení, oblékají sice stále kalhoty ke kolenům, ale ty jsou širší, což má patrně zajistit komfort. Tyto široké kalhoty inspirované Holandskem se okolo roku 1809 začínají označovat *knickerbocker* a představují základ pro pozdější pumpky. Často se také zastrkávají do bot vysokých přibližně do půli lýtek, čímž se skryla jejich reálná délka.¹¹⁶

Přibližně v roce 1795 se původně volnější a kratší pantalonky mění. Podle vzoru *culotte* dosahují až k botám, jsou velmi upnuté a to zvláště v oblasti boků a lýtek a mají vysoký pas, který se tak ještě zvýrazňuje. Jelikož byly tak úzké, zdůrazňovaly každou nedokonalost spodní části těla, takže ti méně šťastní často používali vycpávky nebo umělá lýtka vsunutá do nohavic. Kalhoty se většinou nosily bílé, měly totiž vypadat jako alabastrové, aby vyvolávaly zdání, že jsou vytesané z mramoru. Lékaři a filosofové je ale často odsuzovali.¹¹⁷

Společenské párové tance se staly velmi oblíbené, proto muži na tato setkání nosí kalhoty „taneční“, které končily nad kotníky a v dolní části byly širší. Občas ale muži sáhli i ke klasickým kalhotám ke kolenům, u kterých hrály velkou roli správné punčochy. Pro tyto výjimečné události se používaly punčochy hedvábné, jinak většinou přízové či bavlněné.¹¹⁸

Stále významnější úlohu začíná mít nejen samotná košile, ale i její náprsenka, sundavací límec a manžety. Obecně se v této době stává prádlo důležitou součástí oděvu. Muž by měl

---

¹¹³ Kybalová, 2004, str. 55

¹¹⁴ Kybalová, 2004, str. 55-56

¹¹⁵ Kybalová, 2004, str. 56

¹¹⁶ Kybalová, 2004, str. 56-57

¹¹⁷ Kybalová, 2004, str. 57-58

¹¹⁸ Kybalová, 2004, str. 58

vlastnit více kusů a ty by měly být nejlépe ušity z kvalitních látek. Doplnky jsou zdobeny volánky, výšivkami a krajkami - těmi zejména košile a nákrčníky. Nákrčník, ze kterého později vznikne kravata, se i během 19. století zachovává jako doplněk stále jednoduššího oděvu. V této době ale získává velmi specifickou roli - kromě *sans-culotte* totiž existovali i *sans-cravatte*, kteří tak projevovali svůj názor. Každý se mohl rozhodnout, zda nákrčník vůbec nosit či nikoliv a jak jej aranžovat.¹¹⁹

Vatmord (něm. otcovrah) neboli *parasite* se nazýval nepohodlný, pevný a vpředu otevřený stojatý límec, který se připojoval ke košili. Jeho specifickým znakem byly špičaté okraje zařezávající se do brady. Nosila se na něm ještě zpevněná kravata. Nákrčníky se ale samozřejmě nosily i pohodlné a jemné, které se vícekrát omotávaly okolo krku - ty na tváři nijak nepříjemné nebyly. Občas se také na nákrčníku ještě nosí mušelínová kravata nebo barevný šátek.¹²⁰

Dlouhý dvouřadový plášť nazvaný redingot, dříve nošený na barokním kabátci (*justaucorps*), se přetváří na kabát, který má šosy zcela u sebe, takže tvoří jeden celek - mohou být jak úzké, tak se i rozšiřovat a jsou dlouhé maximálně ke kolenům. Materiál je vlněný a barvy se stejně jako u fraku mění podle aktuální módy. Redingot se dá jinak nosit buď jako svrchní plášť nebo jako náhrada fraku.¹²¹

Obměnou redingotu je plášť do deště neboli *capote*, který byl velice dlouhý, měl kapuci a vyráběl se z černého sukna. V Anglii se nazýval *carrick/garrick* (dle anglického herce Davida Garricka) a začal se do ostatních zemí šířit okolo roku 1800. Stále se udržuje jeho volnost, délka a klasický dvoj- i trojnásobný límec. V polovině 19. století je tento límec dokonce šestinásobný, široký a sahá až na ramena. Nosil se především při cestování, nejvíce ho tedy využívali drožkáři, u kterých přetrval až do počátku 20. století.¹²²

Dalšími dvěma typy pláště byly havelok a *spenser*. Havelok dostal své jméno podle anglického generála sira Henryho Havelocka a používal se především v Anglii od nástupu 19. století. Vypadal jako „...přehoz s průramky a pelerínou, která sahala až k bokům“ (Kybalová, 2004, s 61-62.) *Spencer*, který se objevil přibližně v roce 1800, dostal svůj název podle George Johna lorda Spencera, který umožnil vznik kabátku v délce k pasu s dlouhými revéry (klopami), jelikož si prý sežehnul šosy svého redingotu kvůli většímu komfortu. Oblékal se na frak a využíval se při jízdě na koni. 61-62

Díky Napoleonovi začala být uniforma nově chápána jako společenský oděv. Rád totiž působil jako voják, a proto uniformu často nosil - především tu, která byla zhotovena speciálně pro něj, takže precizně seděla na jeho postavu a odpovídala aktuálnímu módnímu

---

¹¹⁹ Kybalová, 2004, str. 58

¹²⁰ Kybalová, 2004, str. 59-60

¹²¹ Kybalová, 2004, str. 60-61

¹²² Kybalová, 2004, str. 61

diktátu. Tvořil ji upnutý tmavý kabátec „s hluboko sestřiženými šosy a stojatým tvrdým límcem, kalhoty zasouvané do vysokých bot v duchu doby tvarované do přiléhavé podoby „jako z alabastru“.“¹²³ Z některých Napoleonových portrétů se dá poznat jen s obtížemi, že neměl moc dobrou postavu, jelikož vždy dbal na to, aby byl utajen jeho menší vzrůst a silnější figura. Tyto nedostatky pak způsobovaly komplikace spojené s jeho odíváním, což dokládaly četné materiály. Díky nim je také známo, že Napoleona nebavilo si zdlouhavě navlékat úzké kalhoty a kabátec, proto je kolikrát potrhal, přestože mu asistovali sluhové. Tato uniforma se hojně nosila dokonce i přes finální porážku Napoleona - oblékali ji nejenom vojáci, ale i ostatní jeho stoupenci. Jejich uniformu charakterizoval úzký kabát se stojatým límcem, kalhoty zastrčené do vysokých bot či kamaší a velký dvourohý klobouk.¹²⁴

Při Napoleonově korunovaci roku 1805 se opět projevuje přepych a oslnivost císařského dvora - jen samotný obřad byl totiž velmi nákladný. Šaty pro císařský pár navrhl Louis Hippolyte Leroy, který šatil i Marii Antoinettu a později vymýšlel uniformy pro republikánské úředníky. Císař měl na sobě velmi honosný oděv složený z masivního taláru z bílého hedvábí inspirovaného antikou překrytý sametovým pláštěm s protáhlou vlečkou a kožešinou podšívku z hranostaje, který byl ozdoben zlatými výšivkami včel. Koruna měla tvar dvojitého vavřínového věnce, který nosili římscí císaři. Hosté i příslušníci dvora museli dodržovat přísná pravidla pro dvorský oděv, který nyní svou krásou zcela zastiňoval předešlé panovnické ceremoniály.¹²⁵

---

¹²³ Kybalová, 2004, str. 63

¹²⁴ Kybalová, 2004, str. 62-64

¹²⁵ Kybalová, 2004, str. 65-66

Obr. 9: Jean Auguste Dominique Ingres, Portrét pana Riviera, 1805
(Zdroj: Kybalová, 2004, str. 54)

Obr. 10: Jean Auguste Dominique Ingres, Napoleon na císařském trůně, 1806
(Zdroj: Kybalová, 2004, str. 65)

1.6. Dětská móda

V 18. století konečně dochází k jistému zlepšení v dětském odívání, přesto ale bude ještě dlouhou dobu trvat, než začne oděv odpovídat nárokům na hygienu a zdraví. Jako první se dětskému vývoji, výchově a oblékání věnoval Jean Jacques Rousseau ve svém díle Emil čili o vychování.¹²⁶

Jediné dětské oblečení, které se neřídilo módními trendy, byla souprava na křest. Ta byla složena z kabátku a čepečku, které musely ladit se zavinovačkou většinou ozdobenou zlatými krajkami a výšivkami. Tento obleček měly samozřejmě děti na sobě pouze jednou za život, takže nebylo potřeba shánět nový. V majetných rodinách se vždy předával z jedné generace na druhou.¹²⁷

První zemí, ve které začínají děti nosit jiný oděv než dospělí, je Anglie. Zde jsou děti oblékány pohodlněji než například ve Francii - chlapci, ale kolikrát překvapivě i dívky, mají na sobě široké rourovité kalhoty a blůzu s ohnutým límcem, a dívky jinak mění krinolínu za volné šaty. Francouzské děti prý naopak nosí pohodlné oblečení jen na doma. Tradiční

¹²⁶ Kybalová, 1997, str. 184-185

¹²⁷ Kybalová, 2004, str. 102

domácí oděv nazývaný *marmotte* tvoří hnědý živůtek, krátká sukně zdobená stuhami a vlasy schované pod šátkem. Ve společnosti bychom ale dívky potkali ve stejném přepychovém oblečení, jako oblékaly jejich matky.¹²⁸

Právě osvícenství jako první období připustilo, že oblečení by mělo být uzpůsobeno nárokům dětí. Hlavním záměrem bylo podpořit přirozený vývin dítěte, kterému měl napomoci dostatek pohybu jakožto nedílná součást dětské života a také otužování, které mělo předcházet nemocím.¹²⁹ Doporučení lékařů týkající se vhodného oděvu pro děti většina lidí nevěnovala velkou pozornost, proto nebylo dětské oblečení zcela odpovídající jejich věku. Jen velmi malé děti nosily vzdušnější oblečení, batolata většinou jakousi kombinézku. Chlapci oblékali volnější kalhoty a haleny s ohnutým límečkem. Pro starší děvčátka pak byla určena *chemise*, která měla kratší délku, než jaká byla pro ženy typická a do věku 11 let ji doplňovaly kalhotky pojmenované *pantalettes*, což byly ve skutečnosti dvě samostatné nohavice využívané až do roku 1750. Obleček se dal také ozvláštnit zdobenou zástěrkou, kterou holčičky nosily doma i při hrách. Dětské boty byly vlastně jakousi lehce poupravenou zmenšeninou bot dospělých, takže jsou pouze vyšší a zavazují se na nárt.¹³⁰

K největší proměně v dětské módě dochází s koncem 18. století, kdy je celkově oděv jednodušší a pohodlnější - ženy totiž začínají nosit volné šaty a mužský oděv se sjednocuje podle anglického fraku.¹³¹

Obr. 11: Módní ilustrace 1809 (dívčí šatečky napodobují siluetu dámské chemise)
(Zdroj: Kybalová, 1997, str. 103)

¹²⁸ Kybalová, 1997, str. 184-185

¹²⁹ Uchalová, 2003, str. 95

¹³⁰ Kybalová, 2004, str. 102-103

¹³¹ Uchalová, 2003, str. 95

1.7. Módní doplňky

1.7.1. Vějíře

V Čechách byly v tomto období vějíře jednou velmi nošené a jindy zase nikoliv. Především v období klasicismu byly velmi oblíbené a většinou se vyráběly „...z jemné kůže nebo papíru, malované či tištěné, s perleťovou, kostěnou či dřevěnou kostrou, zlacenými a řezanými žebry.“¹³² Motivy na vějířích byly různorodé od důležitých událostí v dějinách přes divadelní hry až po přírodní jevy. Ke konci století byly stále menší a používaly se především tzv. *brisé*, které měly zlacené či malované prořezávané listy ze slonoviny, želvoviny či rybí kosti, ale i vějíře potažené gázou či vyšíváné flitry. Z Anglie se k nám dostávaly vějíře s ocelovými ozdobami.

Co se týče Francie, dozvídáme se, že od roku 1790 dochází ke zmenšení vějířů, které slouží spíše jen jako drobný šperk. Dopravují se z Číny, Japonska a Indie. Nejvzácnější vějíře zhotovované ze slonové kosti a pokryté látkou se nazývaly mandarínské. Na počátku 19. století se některé vějíře vyráběly i Evropě - byly to většinou vějíře malé a kapesní, kterým se říkalo asignátové. Nebyly ale příliš odolné, jelikož se jako materiál používaly papírové peníze. K *chemise* většinou dámy nosily vějíře z gázy či krajkové a to v barvách bílých nebo v různých světlých odstínech. Některé snad dokonce vypadaly jako zmenšenina slunečníku.¹³³

1.7.2. Pokrývky hlavy

1.7.2.1. Dámy

O účesech a pokrývkách hlavy, které ženy v Čechách nosily, se toho dočteme velice málo. Vlastně pouze jen to, že okolo roku 1780 vyměnily dámy vysoké účesy za velké čepce. Vyráběly se všemožné tvary, používaly různé materiály a většina z nich měla svůj název. Přibližně v roce 1794, kdy se vzorem stala antika, dochází k jejich zmenšování a stávají se z nich helmy, barety a okolo roku 1805 turbany. V závěru 18. století se pokrývky hlavy tvarují jako kukaně, které se až na menší úpravy používaly do 50. let 19. století.¹³⁴

Ve Francii je naopak pokrývka hlavy celé 19. století nedílnou součástí dámského oděvu, jelikož by se bez ní nemělo vůbec vycházet ven. Pouze v období revoluce, kdy se nosily *chemise* toto pravidlo zcela neplatilo. Místo normálních klobouků se používaly drobné čepčky, kterými ve skutečnosti byly látkové šperky s krajkou kryjící jen vršek hlavy. Extravagantní dívky v této době upřednostňovaly napodobeninu čepce, jehož okraj zakrýval

---

¹³² Uchalová, 1999, str. 110

¹³³ Kybalová, 2004, str. 99

¹³⁴ Uchalová, 1999, str. 101

obličej. Obecně se ženy nechaly inspirovat i mužskými trendy a nosily cylindry. Pro jízdu na koni byl oděv vždy doplněn cylindrem černým, jinak se nosil především růžový atlasový.¹³⁵

Dámy také nosily pokrývky hlavy inspirované antikou, které představovaly něco mezi kloboukem a čepcem - okraj byl široký, samotný „čepce“ sahal do výšky a vázal se pod bradou. Jeden z jeho příkladů nesl název čepce Charlotty Corday, vražedkyně Jeana-Paula Marata. Někdy může vypadat i jako helma, např. *turnier helme* vyrobená z černého sametu s pštosím perem.¹³⁶

Přibližně od roku 1805 se objevují i různorodé barety či toky s peřím. Oblíbený ale začíná být hlavně turban, který je také ozdoben peřím a nosí se především k večernímu oděvu. Poněkud nevydařená obměna tohoto turbanu mohla být spatřena na dámách v letech, které ji využívaly i pro denní nošení, chtěly totiž vypadat půvabně, spíše ale působily poněkud groteskně.¹³⁷

1.7.2.2. Páni

V 18. století nosili v Čechách muži klobouky třírohé a poté dvourohé, které na počátku 19. století vyměnili za cylindr. Ten se vyráběl z hedvábí, plsti i slámy a jeho výška a okraj se během tohoto období různě pozměňovaly. Přesto byl ale velmi populární. Na večer muži většinou nosili cylindr sklápěcí, který se jmenoval *klak*.¹³⁸

Pánské klobouky z Prahy byly v 18. století proslulé díky svému preciznímu provedení. Největší výrobce Johann Lippmann exportoval své zboží jak do celé monarchie, tak i do ostatních zemí. Zhotovovaly se většinou z jehněčí vlny či zaječí srsti a dražší kusy ze srsti bobrů a lam. Od 19. století se produkce zvětšovala a roku 1830 patřily mezi nejvyhlášenější pražské podniky V. Stuchlý, Josef Wanig, Josef Muck a Karl Kriese. Pro Krieseho pracovalo 100 dělníků, jejichž výroba ročně dosahovala ke 21 000 klobouků. Od roku 1840 se počet dělníků zvýšil a Kriese své výrobky exportoval například do New Yorku či Anglie.¹³⁹

Ve Francii je do roku 1780 běžnou pokrývkou hlavy třírohý klobouk (fr. *tricorne*), který se nemusel nosit v podpaží, pokud měl muž menší paruku. Poté se do módy dostává dvourohý klobouk (fr. *chapeau brisé*), který držel v podpaží zcela jednoduše, jelikož se dal naplocho složit. K civilnímu oděvu také začíná pozvolna patřit jak klobouk primárně nošený při jízdě na koni, který byl černý a kulatý, tak i vyšší plstěný klobouk, ze kterého postupem času vznikl cylindr.¹⁴⁰

---

¹³⁵ Kybalová, 2004, 94

¹³⁶ Kybalová, 2004, 94

¹³⁷ Kybalová, 2004, 96

¹³⁸ Uchalová, 1999, str. 104

¹³⁹ Uchalová, 1999, str. 104

¹⁴⁰ Kybalová, 1997, str. 146

Obvykle se ale nosí vyšší plstěný kastor (fr. *castor* - bobr, bobří kožešina) nebo nižší, poloviční kastor (*demicastor*), který má úzký okraj a jemně zakulacený vršek. Zprvu ale tato plst' z kožešiny na výrobu kastorů nebyla moc příjemná ani neměla odpovídající kvalitu, jelikož byl její povrch hrubý kvůli nedostatečné úpravě látky - ta se zlepšila až po roce 1820.¹⁴¹

Kulatý klobouk nazvaný *en bateau* (fr. loď, loďka) měl úzký a velmi jemně tvarovaný lem a na konci 18. století se nosil jako doplněk k oděvu, který se používal při jízdě na koni. K tomuto účelu sloužil až do začátku 19. století, kdy se stal základem pro buřinku. Evropa se s ním patrně setkala již roku 1776, kdy do Paříže přijel Benjamin Franklin. Jeho kulatý klobouk, v té době velmi neobvyklý, který doplňoval decentní oděv, byl chápán jako projev republikánských svobod a z tohoto důvodu se začal nosit jak v samotné Francii, tak i v celé Evropě.¹⁴²

Jako další typ se objevil cylindr, který jako první nosila venkovská šlechta v Anglii. Sloužil jako klobouk cestovní a zanedlouho se rozšířil i do Evropy, kde se stal běžným doplňkem oděvu. Původně se vyráběly z plsti, ale roku 1797 se prý díky anglickému kloboučníkovi Johnu Hetheringtonovi objevil cylindr z hedvábí. Zprvu sice vyvolával velkou nelibost, ale časem (cca v roce 1830) se začal běžně nosit. Po celé období, kdy jej muži nosili jako doplněk oděvu, což bylo téměř po dvě století, se několikrát změnil jeho vzhled - výška, tvar i krempy. Nejprve byl relativně nízký, tvarem připomínal válec a měl tvarovanou krempu, později byl vyšší a zezdola nahoru se zužoval.¹⁴³

V revolučním období se snad dokonce nosily klobouky, které se nazývaly poklop na káď (*couverture à cuve*) a byly tak obrovské, že velmi dobře skrývaly tvář, což v této době vlastně přišlo vhod.

1.7.3. Účesy

1.7.3.1. **Dámy**

Klíčovou postavou francouzského dvora je momentálně Marie Antoinetta, která je nejen módním vzorem, ale také původcem velmi zvláštních trendů týkajících se účesů či pokrývek hlavy. Královna stále vymýšlí všemožné novoty, které jsou většinou velmi rychle napodobovány ostatními dámami, ale některé slouží jen pro ni samotnou, takže je nesmí nosit nikdo jiný.¹⁴⁴

---

¹⁴¹ Kybalová, 2004, 67

¹⁴² Kybalová, 2004, 67

¹⁴³ Kybalová, 2004, 69

¹⁴⁴ Kybalová, 1997, str. 147-148

Všechny komplikované účesy jí vytvářela Rose Bertinová, které se neformálně říkalo „ministryně módy“. Obě dvě se údajně každý týden domlouvaly na nových výtvorech, které se v podstatě ihned staly nejžádanějšími účesy u dvora. Jedním z nejnámějších účesů byla přibližně v 80. letech *coiffure à la Belle Poule* neboli Krásná slepice, nazvaná také *à la frégate*, „účes neobyčejně náročný, vyžadující složitou konstrukci, protože se do něj vplétala plachetnice o rozměru cca 60 cm na délku a 60 cm na výšku; představoval jednu z vítězných lodí, která se účastnila severoamerické války za nezávislost.“¹⁴⁵ Jediný královnin účes, který byl určen pouze pro její osobu a který se zcela vymykal všem zvyklostem, se nazýval *à la jardinière* (zahradnice) a byl doplněn artyčoky, kvěťákem a svazkem ředkviček.¹⁴⁶

V této době jinak obecně existovalo velké množství různých účesů. Například *coiffure à la Flore* se vyznačoval vysoko naaranžovanými vlasy s květinovou dekorací a účes *à la l'asiatique* byl zdoben perlami, cizokrajnými šiškami, peřím a závojem. Dále stojí za zmínku účes *insurgente* (povstalec), který údajně natolik připomínal hada, že jej vláda kvůli dámským nervům nepovolovala. Mezi tři pravděpodobně nejkomplicovanější úpravy vlasů patřil zaprvé účes *à la Mappemonde* (glóbus) zobrazující všechny světadíly, druhým byl účes *la Zodiacale* (zvěrokruhový) znázorňující na světle modré látce nebe s měsícem a hvězdami a nakonec *aigrette-parasol* (chocholka-slunečník), který mohla dáma dokonce i otevřít, čímž se skryla před sluncem. Účesy jinak dostávaly názvy podle antických bohů nebo dobových filosofů.¹⁴⁷

Stejně tak, jako bylo složité vytváření účesů, je komplikované naaranžování velkých klobouků ve tvaru protáhlé helmy nebo těch se šikmým okrajem. Spousta z nich také dostává zvláštní jména jako *chapeau à la l'Anglaise* (klobouk jako angličanka), *à la Newmarket*, *à la cherubin* (jako anděl), *masque anglaise* (anglická přilba), *à la montgolfière* (horkovzdušný balon) či *à la Nouvelle Angleterre* (Nová Anglie) a odlišují se pouze umístěním stuh, krajek či věnců z květů. Všechny tyto názvy pravděpodobně poukazují na rozšiřující se módní trendy z Anglie, které se projevují v celé Evropě.¹⁴⁸

Mezi všemi možnými pokrývkami hlavy vyčnívá jeden velmi neobvyklý čepec formovaný do velké kapuce, která je podobná sklápěcí střeše kočáru. Říká se mu *kaleša* (*kalèche*), což označuje dvoukolový kočár neboli kabriolet. Používá se hlavně v 80. letech aby chránil vysoké účesy dam.¹⁴⁹

Souhlas s revolučními myšlenky ukazovaly ženy nejen svým oblečením, když přijímaly některé prvky oděvu mužského, ale také účesem, jelikož napodobovaly krátké vlasy mužů a styl, jakým je upravovali. Účesy proto dostávaly názvy v souvislosti s revolučním obdobím -

---

¹⁴⁵ Kybalová, 1997, str. 148

¹⁴⁶ Kybalová, 1997, str. 148

¹⁴⁷ Kybalová, 1997, str. 148-149

¹⁴⁸ Kybalová, 1997, str. 150-151

¹⁴⁹ Kybalová, 1997, str. 151-152

à la République, à l'Égalité nebo *à la carmagnole*. Právě v těchto mužských účesech se projevovalo i působení antiky, kdy se vlasy nosily „ledabyly“ natočené, aby vypadaly jako rozevláté větrem, proto se jim také říkalo *à la sauvage* (na divocha). Nosily se také malé kudrny a ofina nazvané *à la Caracalla*. Krátké vlasy se obecně natáčely papírovými natáčkami (fr. *papillotes*), ve kterých ženy spaly a sundávaly si je až další den. Všechny tyto účesy a vlastně celý tento trend krátkých vlasů byl ale často kritizován.¹⁵⁰

Po nějaké době se ale zase začínají vracet dlouhé vlasy, jelikož se velmi módní stávají typické řecké uzly, jejichž techniku si musí kadeřníci osvojit a také musí vymýšlet jejich různé obměny. Zprvu se nosí pěšina, vlasy jsou uhlazené a smotané v zadní části hlavy, jen kudrnaté krátké vlasy se nechávají volně nad čelem. Ale přibližně od roku 1815 je uzel umístěný vysoko na hlavě a někdy může být i ve tvaru pletencové koruny. Krátké vlasy rámuující obličej jsou opět natočené nebo se na čele nechávají ploché kudrny, které se nazývají šístka. Tyto účesy sice mohou působit jako jednoduché na provedení, ale opak je pravdou. Často se také pro tyto účesy užívají přičesky či paruky, které jsou zanedlouho velice oblíbeným pomocníkem nejen pro tvarování řeckých uzlů, ale i k vystřídání několika účesů a barev „vlasů“ v průběhu dne. Barvy tu hrají klíčovou roli, jelikož se přes den nosí hlavně paruky světlé a večer naopak tmavé nebo výrazných barev, které se jako jediné nepudrují. Tyto výrazné paruky se používají již od roku 1794 a přibližně v roce 1800 jich bohatší dámy vlastnily nemalý počet - někdy dokonce až třicet.¹⁵¹

1.7.3.2. Páni

Stejně tak, jako se muži ve Francii rádi zbavili paruky, začali velmi rádi nosit „revoluční“ účesy z krátkých vlasů, což platilo především pro muže s vlasy hustými. A to nejen proto, že byly aktuálně v módě, ale i kvůli jejich praktičnosti. Paruka dokonce začíná být považována za komickou, což se nejprve ukazuje patrně v Anglii.¹⁵²

Vzorem těchto účesů byla stejně jako u oblečení antika a to především Řím. Nejvíce se nosil účes *à la Titus* (podle římského císaře Tita), který se vytvářel z jemně natočených vlasů. V průběhu let si k tomuto účesu nechávají muži narůst ještě kotlety - tento vzhled se udržuje dokonce až do roku 1835. Z krátkých vlasů, které byly pečlivě natočené do malých prstýnků, vznikal účes *à la Chérubin* (fr. andílek). K němu měla velmi blízko úprava vlasů pojmenovaná *oreilles de chien* (fr. psí uši), která přetrvala z dřívější doby. Delší vlasy se využívaly na vytvoření účesu *à la Caracalla* (podle jiného římského císaře).¹⁵³

Napoleon sloužil mužům za vzor nejen v oblasti módy, ale samozřejmě i v oblasti úpravy vlasů a to především účesem pojmenovaným *à la Caesar* (1812-1820): „kadeřené vlasy,

---

¹⁵⁰ Kybalová, 2004, str. 92

¹⁵¹ Kybalová, 2004, str. 94

¹⁵² Kybalová, 2004, str. 70

¹⁵³ Kybalová, 2004, str. 71

*hodně načechrané, které se přečesávaly ve volné, jakoby vzdušné kšticí na čelo, měly působit přirozeně; říkalo se jim také coup de vent (fr. poryv větru), v Německu à la Schubert.*¹⁵⁴
Tento účes bylo jinak možné různě obměňovat podle osobních preferencí.¹⁵⁵

Co se týče vousů, módní byly především výše zmíněné kotlety (z fr. *cote*, strana; fr. *favoris*, *favori* znamená oblíbený, také *favoris cotelette* - anglické *licousy*), které jsou od 20. let pracněji udržovány v požadované délce, postupně se zvětšují a jsou také výraznější. Přibližně od roku 1800 si muži nechávají narůst úzký knírek.¹⁵⁶

1.7.4. Obuv

V době klasicismu ženy stále nosí typ střevíce 18. století, který “... má zaoblenou špičku, špulkovitý podpatek a je zdoben zlatou a stříbrnou výšivkou a vpředu sponou či rozetou ze stuh.”¹⁵⁷ Díky inspiraci antikou ale dochází k výrazné proměně bot - začínají se nosit lehké lodičky s nízkým podpatkem nebo bez něj, které pak budou tvořit základ dámské obuvi pro 1. polovinu 19. století. Postupem času se samozřejmě vytváří jejich různé obměny - zprvu je bota tvarovaná do špičky, později se ale zaobluje a přibližně ve 30. letech je dokonce hranatá.¹⁵⁸

Velmi podobné je to s obuví i u pánů. Boty se také nosí s nízkým podpatkem, akorát mají tvar loďky a jsou ozdobené mašlí nebo sponou. S tím, jak se postupně prosazuje anglická móda a její tmavé fraky, nosí muži velmi často kožené holínky, které si oblékají na kalhoty. Do 50. let jsou postupně kratší a kratší a poté je muži nosí jen na procházky, na lov a při jízdě na koni. Do společnosti také muži běžně nosili černé nízké střevíce s podpatkem ve tvaru loďky.¹⁵⁹

---

¹⁵⁴ Kybalová, 2004, str. 71

¹⁵⁵ Kybalová, 2004, str. 71

¹⁵⁶ Kybalová, 2004, str. 71

¹⁵⁷ Uchalová, 1999, str. 106

¹⁵⁸ Uchalová, 1999, str. 106

¹⁵⁹ Uchalová, 1999, str. 107

II. KLÍČOVÁ TÉMATA 18. STOLETÍ

2.1. Zdraví a lékařství

Celá staletí bylo největším problémem obecné zanedbávání zdraví a to nejen u žen. Lidé se totiž vždy více starali o svou duši než o tělo, což bylo způsobeno nedostatkem informací o fungování lidského těla v době středověku a raného novověku. Často se také špatně poznal rozdíl mezi opravdovým lékařem a šarlatánem. Zlom nastal až s nástupem osvícenství, kdy začalo hrát klíčovou roli právě zdraví.¹⁶⁰

Osvícenský stát totiž začíná „...uplatňovat nové strategie sociální kontroly, které se zaměřují na účinnější dohled nad poddanými, jejich zdravím a reprodukčními schopnostmi.“¹⁶¹ To kromě jiného potvrzují různé výnosy panovníků/panovnic - za několik z nich můžeme poděkovat císařovně Marii Terezií a poté i jejímu synovi Josefu II. Marie Terezie totiž například vydala roku 1753 „...zdravotní řád platící pro Čechy, roku 1770 pak říšský zdravotní řád, který jako základní norma, doplňovaná dílčími zákony platil celých sto let.“¹⁶² V návaznosti na to byly poté vytvořeny orgány státní zdravotní správy, které měly přesně dané kompetence.¹⁶³

Díky tomu dochází k výraznému rozvoji lékařství, které má zaručovat lepší život. Největší pozornost je proto upřena na porodnictví, kde by mělo dojít k zásadním změnám, které by zajistily snížení úmrtnosti dětí.¹⁶⁴ Proto se také začalo zřizovat více porodnic - porodní báby se tu řádně vzdělávaly a byly pod dozorem lékařů. Pobyt v nemocnici byl ale pro samotné ženy stresující zkušeností - po dlouhou dobu byl totiž považován za značně ponižující, jelikož automaticky evokoval špatnou sociální situaci ženy, jakou byly například chudoba či nelegitimní původ dítěte. Na rodičích ženách se také mnohokrát zaučovali lékaři a ranhojiči, což pro mnoho z nich bylo v této převážně puritánské době velmi nepříjemné. Ale právě díky zvětšujícímu se počtu porodnic a nových lékařů se porodnictví a gynekologie staly vědními obory.¹⁶⁵

I samotné těhotenství začalo být díky osvícenskému důrazu na „rozum“ lépe chápáno a ženy tak byly více oceňovány. Tato změna byla ale nejvíce patrná až na konci 19. století, kdy se začalo kromě jiného dbát na patřičné oblečení pro těhotné. V průběhu staletí by se totiž daly v těhotenské módě najít dva trendy. První byl zcela vhodný, jelikož se nosily volné šaty.

---

¹⁶⁰ Lenderová, 1999, str. 130

¹⁶¹ Tinková, 2010, str. 15

¹⁶² Lenderová, 1999, str. 130

¹⁶³ Lenderová, 1999, str. 130

¹⁶⁴ Tinková, 2010, str. 15

¹⁶⁵ Lenderová, 1999, 116-117

Druhý naopak zcela nevyhovující - oblečení bylo velmi těsné, ženy totiž oblékaly korzety. Ty ale musely být samozřejmě upravené, aby se do nich žena vešla.¹⁶⁶

Stát se jinak v této době začíná obecně zajímat o zdravé, čisté tělo ve zdravém, čistém prostoru. Tato nová „ekonomie zdraví, která byla propojená s medikalizací společnosti, „...*spočívala v integraci ideje kontinuálního zlepšování zdraví i věd a služeb se zdravím spojených do rámce ekonomického rozvoje v pokročilejších společnostech.*“¹⁶⁷

Na zlepšení zdravotního stavu se tedy podílel nejen rozvoj medicíny a první zaměstnané ženy lékařky, se kterými bylo jednodušší probírat ženské problémy, ale také větší důraz na osobní hygienu, která byla dlouho dobu zcela opomíjená. Z důvodu morových epidemií a syfilidy přestaly totiž muži i ženy navštěvovat lázně, které byly do období středověku hojně využívány. Dvě století poté byla tělesná hygiena zcela zavrhnuta. V 16. století se totiž rozšířil strach z vody a tak se přestalo i se zavedenými týdenními koupelemi. Jako jediní se překvapivě snažily udržovat v čistotě vyšší vrstvy, které k tomu využívaly pudry či parfémy a zároveň si často braly čisté prádlo.¹⁶⁸

K zavedení tělesné hygieny znovu dochází v 18. století, kdy se okolo roku 1740 začínají koupat příslušnice francouzské šlechty a to v tradičním koupacím oděvu, tedy v košili a čepci. O deset let později se lidé koupou i ve studené vodě, která má mít dle osvícenských lékařů léčivé účinky. Proto se poté stanou tyto studené koupele běžnou součástí života zastánců Rousseauových idejí, kteří žijí zdravě a jsou v kontaktu s přírodou. Osvícenci si totiž moc dobře uvědomují, jak je hygiena důležitá, jelikož zamezuje nemocem a ochraňuje duši před neřestí. Týdenní koupele se ve Francii nakonec velmi rychle rozšířily - nejprve do vyšších vrstev a mezi ostatní až později v době restaurace.¹⁶⁹

K rapidnímu zlepšení hygieny ale ještě dojít nemohlo kvůli dvěma závažným překážkám. První byla dlouho zakořeněná pruderie - nahota a časté mytí způsobovaly pohoršení. Proto se ženy i dívky nikdy nemyly nahé, ale v košilích a vždy, když si převlékaly oděv a byly na chvíli nahé, zavřely pro jistotu oči. Druhým problémem byl nedostatek vody a špatná kanalizace, která byla opravována velmi dlouhou dobu. Přesto se ale lidé naučili mýt si denně ruce i obličej a dát si alespoň jednou týdně koupel, jak je uvedeno výše.¹⁷⁰

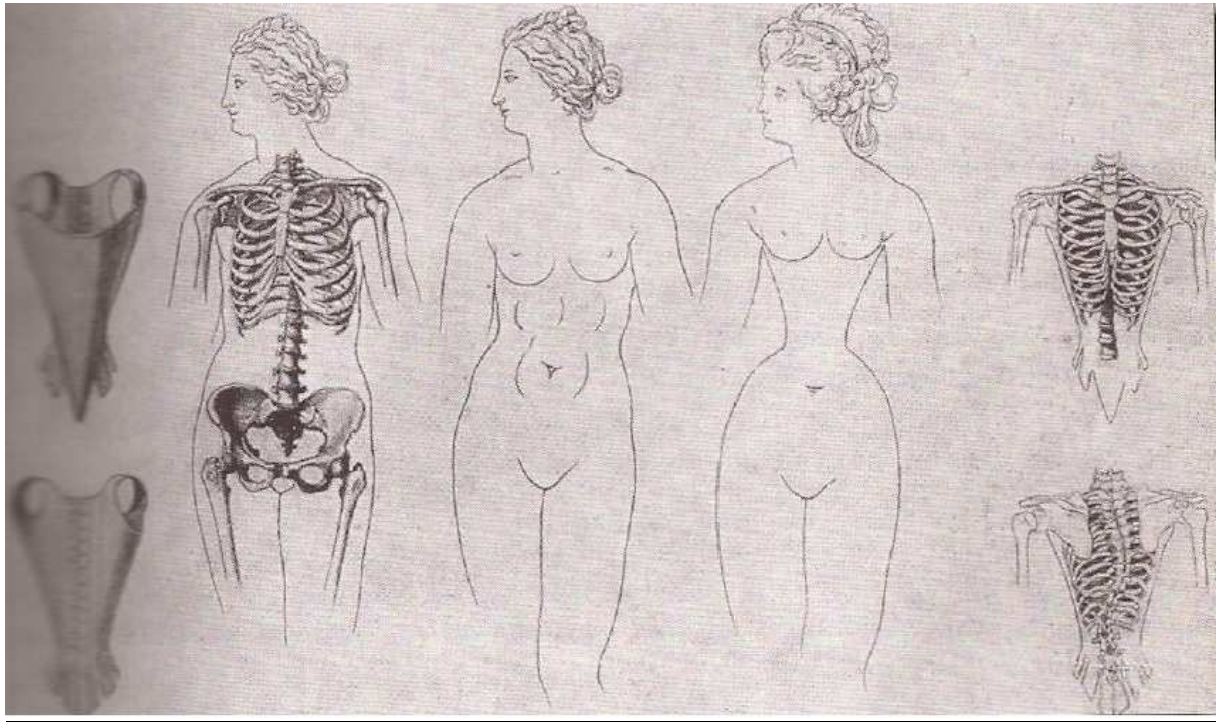
¹⁶⁶ Lenderová, 2009, str. 214-215

¹⁶⁷ Tinková, 2010, str. 30

¹⁶⁸ Lenderová, 1999, str. 132-133

¹⁶⁹ Lenderová, 1999, str. 133

¹⁷⁰ Lenderová, 1999, str. 133-134

Obr. 12: Účinky šněrovačky, 1793, Kresby z dobového spisu proti korzetům
(Zdroj: Kybalová, 2004, str. 31)

2.1.1. Móda

Oděv měl vlastně již od počátku věků chránit proti počasí a zároveň i zkrášlovat, což se ale v období osvícenství změnilo - zdobný oděv se stal důležitější než samotná ochrana těla. Proti negativnímu dopadu módy na zdraví protestovali lékaři i mravokárci dlouhou dobu, ale lékařství začalo na tento problém upozorňovat až na počátku 19. století, kdy se ženy konečně mohly zbavit korzetu, jelikož nastoupila empírová móda. Ta sice byla velmi pohodlná, ale zdaleka nespĺňovala požadavky oděvu chránícího proti nepřízni počasí či zimě. Šaty byly nejen velmi tenké, ale měly i hluboké výstřihy a svrchní vrstva se dokonce namáčela, aby lépe přilnula k tělu. Není proto divu, že ženy často trpěly na záněty vaječnicků, kterým se říkalo „mušelinová nemoc.“¹⁷¹ Samotní lékaři si přáli, aby tomuto trendu ženy nepropadly, několikrát proto upozorňovali, že hřbitovy začínají zaplňovat hroby mladých žen. To ale samozřejmě k ničemu nevedlo - empírová móda se všude rozšířila.¹⁷²

Jediným pozitivem, které empírová móda měla, bylo odložení korzetů. Ženy se konečně zbavily mučícího nástroje, díky kterému mohl jejich pas měřit i 40-45 cm, což byl dostačující důvod proto, aby ho nosily. Jak už jsem jednou zmiňovala, korzet způsoboval nejen mdloby, ale především zhoršoval dýchání, jelikož utlačoval plíce (a jiné orgány) a také deformoval

¹⁷¹ Lenderová, 2009, str. 267

¹⁷² Lenderová, 1999, str. 153

hrudník. Kromě zdravotních nevýhod měl i mnoho dalších. Žena si ho nikdy nemohla sama zavázat, kostice byly drahé a ještě se kolikrát mohly při předklonu zlomit.¹⁷³

Proti korzetům dokonce vystupoval i sám císař Josef II., který „...vyhlásil v roce 1783 boj proti šněrovačkám, protože mají neblahý vliv na vývoj ženského těla; žádný z ústavů, zabývající se výchovou dívek, nesměl dovolit, aby nosily korset.“¹⁷⁴

Na zdraví mělo vliv i nošení, nebo spíše nenošení, spodních kalhot, které byly až do přelomu 18. a 19. století relativně vzácné, ženy je totiž oblékaly jen při jízdě na koni. Kalhoty totiž byly výhradním znakem maskulinity, takže patřily jen mužům.¹⁷⁵ Proto se staly spodní kalhoty součástí dámské garderoby až v polovině 19. století a to především u baletek, prostitutek či neposedných děvčátek. Ženy je začaly používat především s nástupem druhého rokoka, kdy se stala módní krinolína, tedy sukně na obručové konstrukci, pod kterou foukalo.¹⁷⁶

2.1.2. Líčení

Především v 18. století se stává velmi důležité líčení, které má spolu s oblečením ještě umocnit krásu. Líčení se sice objevuje téměř v každé historické době, ale nyní hraje opravdu důležitou roli. V období rokoka se používají různé „malovátka“, mastičky, parfémy a další kosmické prostředky pro zachování mladistvě vypadající pleti. Za nejžádanější barvu pleti je považována pleť bílá neboli klášterní, která byla ceněná i u mužů. V této době se také hojně používala červeň na tváře, které se v roce 1781 údajně vypotřebovalo na dva miliony kelímků (nevíme ale, kolik červeně jeden kelímek obsahoval), proto byl předložen návrh na zvýšení daně z jednoho kelímku.¹⁷⁷

Dá se relativně snadno prokázat, že se tento zvyk týkal hlavně Francie. Dámám, které do ní cestovaly z jiných zemí, nezbyvalo nic jiného, než si tento zvláštní trend osvojit, jinak totiž působily velmi bledě oproti nalíčeným Francouzským.¹⁷⁸

Kromě líčení tváří a rtů se používala líčidla i na řasy nebo obočí. Obličej se velice často pudroval, aby byl co nejbělejší, stejně jako vlasy či paruka, proto byla velmi vysoká spotřeba pšeničného pudru.¹⁷⁹

---

¹⁷³ Lenderová, 1999, 153-154

¹⁷⁴ Kybalová, 1997, str. 20

¹⁷⁵ Lenderová, 2009, str. 267

¹⁷⁶ Lenderová, 1999, str. 139

¹⁷⁷ Kybalová, 1997, str. 17-19

¹⁷⁸ Kybalová, 1997, str. 20

Některé „šminky“ ale dokonce ohrožovaly zdraví. Jelikož tedy byla velmi světlá až bílá kůže tak populární, natírala se na obličej a dekolt směs obsahující hlavně olovnatou bělobu, která zapříčinila smrt tisíce, ne-li milionu lidí.¹⁸⁰

2.2. Problematika genderu

V evropské historii, především v Itálii, Francii či Španělsku, se velmi dlouhou dobu vedl spor o tom, jací muži a ženy jsou, a jací by správně být měli. Názorů k tomuto sporu přibývalo především díky lepšímu písemnictví, knihtisku a mnoha pamfletům. Na této rozepři se podíleli samozřejmě především mužští autoři, kteří ale psali i kladné ohlasy na ženy, samotných autorek bylo naopak velice málo.¹⁸¹

Tento svár začal již ve středověku, nejvíce se rozmohl v době renesance a skončil v období osvícenství. Právě církevní spisovatelé středověku dávali Evě za vinu hříšný pád člověka a tak spojili ženu se sexualitou a hříchem. Jeroným Pražský například odporučoval žít panenský život - láska muže k ženě totiž nemůže stát vedle lásky k Bohu, proto se snižuje mužova šance na spásu a Tomáš Akvinský naopak považoval ženu za „nepovedeného“ či „nedokonalého muže“.¹⁸²

V tomto sáhodlouhém sporu šlo především „...o důstojnost a hodnotu „druhého“ pohlaví, o jeho podřízenost či nadřazenost, plnohodnotnost a rovnost ve srovnání s mužským protějškem.“¹⁸³ Jedním z nejčtenějších francouzských děl byl *Román o růži* od Jeana de Meung ze 13. století a jedním z prvních spisů přístupných i ženám, byl traktát *Della eccellenza e dignità delle donne (O vznešenosti a důstojenství žen)* od Galeazza Flavia Capra vydaný roku 1525. V 15. a 16. století bychom obecně našli na tisíc takových děl pocházejících z různých zemí.¹⁸⁴

Proto se k tomuto tématu začaly již od 12. století vyjadřovat i samy ženy. Právě o díle *Román o růži* vedla Christine de Pizan s francouzskými učiteli veřejnou při, jelikož výrazně kritizoval ženy. Ty prý jsou „...vrtkavé a lehkovážné, prolhané a intrikánské, prohnané a vychytralé, zlostné a nenasyté, nevěrné a žárlivé.“¹⁸⁵ Stejně tak jsou bez svědomí a chtějí po mužích jen peníze. Láska totiž uspokojuje pouze potřeby mužů, což dokládá „příroda“.¹⁸⁶

---

¹⁷⁹ Lenderová, 1999, str. 141

¹⁸⁰ Ve jménu módy, 2013, str. 162

¹⁸¹ Bocková, 2007, str. 11

¹⁸² Bocková, 2007, str. 11-13

¹⁸³ Bocková, 2007, str. 13

¹⁸⁴ Bocková, 2007, str. 15

¹⁸⁵ Bocková, 2007, str. 19

¹⁸⁶ Bocková, 2007, str. 19-20

Proto Christine později napsala *Město žen*, kde ženy vyzdvihuje jako inteligentní bytosti, které jsou rovny mužům, a to i přes to, že mají slabší tělo. Není tedy divu, že díky tomuto dílu vyvstalo několik otázek, které se pak staly základním kamenem v budoucích diskuzích o pohlaví.¹⁸⁷

V době osvícenství se do této diskuze ženy aktivně zapojovaly, jelikož začaly vystupovat ve společnosti. To se týkalo především francouzským dam v salonech, anglických intelektuálek či několika malířek. Po roce 1739 vycházelo mnoho děl zdůrazňujících, že muži nemůžou mít nadvládu nad ženami jen kvůli tělesným odlišnostem.¹⁸⁸

Jedním z hlavních témat rozepře bylo samozřejmě i manželství, celibát a sexualita. Význam manželství podporovaly 3 faktory. Za prvé, církev prosazovala od 11. století dobrovolné manželství. V této době bylo také běžné, že mladé ženy vstupovaly do svazku manželského se starším mužem, z čehož pak díky věkovému rozdílu vyplývalo jeho nadřazené postavení. Za druhé, svatba znamenala především převod peněz a majetku. Posledním faktorem byla nezbytnost manželského svazku, který ženu často uchránil od chudoby.¹⁸⁹

Manželství se tak později stalo velmi spornou záležitostí, která se začala vyhrcovat v období prolínání humanismu a náboženské reformace. Humanisté totiž zavrhovali stav manželský a napadali ženy.¹⁹⁰ Jejich negativní postoj k manželství nevycházel z celkové špatnosti žen, ale ze správného výběru manželky, což byl velmi nesnadný úkol. Druhá kritika manželství pocházela od zástupců reformace, jelikož křesťanský celibát již delší dobu nevedl k sexuální zdrženlivosti.¹⁹¹

Vztah mezi muži a ženami, stejně tak i politiku, razantně ovlivnilo období revolucí trvajících od roku 1776 do roku 1848. Velká francouzská revoluce totiž započala moderní éru, ve které bylo ženské myšlení a jednání propojeno s dramatickým vývojem do roku 1795 a poté i s panováním Napoleona Bonaparte.¹⁹²

Revoluce byla spuštěna ojedinělou událostí nejen ve Francii, ale i v celé Evropě, a to když král Ludvík XVI. vybídnul poddané, aby předložili své stížnosti. Ti je tedy poté sepsali do „sešitů stížností“ a odevzdali je poslancům. Ženské stížnosti se týkaly především vzdělání a sociální oblasti a některé ženy nově působící na politické scéně dokonce podaly návrh na to, aby vzniklo stavovské shromáždění, které by tvořily jen ženy.¹⁹³ Dokládají to tím, že “...

---

¹⁸⁷ Bocková, 2007, str. 22

¹⁸⁸ Bocková, 2007, str. 23-24

¹⁸⁹ Bocková, 2007, str. 29-31

¹⁹⁰ Bocková, 2007, str. 31

¹⁹¹ Bocková, 2007, str. 34

¹⁹² Bocková, 2007, str. 50

¹⁹³ Bocková, 2007, str. 51-53

šlechtic nemůže zastupovat neurozeného a ten zase šlechtice, tím méně je možné, aby muž zastupoval ženu. Neboť zástupci musí mít naprosto stejné zájmy jako zastupovaní. Z toho plyne, že ženy mohou být zastupovány pouze ženami.“ 54 Právě proto se později v politice začaly objevovat ženy.¹⁹⁴

Více se ale ozývali muži, kteří ženy obviňovali z toho, že zapříčinily špatnou hospodářskou situaci ve Francii. Obraceli se především ke královně Marii Antoinettě, představitelkám salonů a milenkám u dvora. Královna byla dokonce odsouzena revolucionáři a poté byla roku 1793 popravena, protože údajně zženšťuje krále, má poměry s ministry a nedbá svých povinností jako matka. Po tomto incidentu byla vláda žen zrušena a to ještě před zánikem království.¹⁹⁵

Po Velké francouzské revoluci ženy zůstávaly mimo politickou sféru a nebylo jim přiznáno občanství, jelikož ho Napoleon pro ženy neuznával, nezastávaly totiž žádné politické funkce.¹⁹⁶

Obecně ale bylo jako důvod pro nebo naopak proti ženským občanským právům chápáno mateřství. Nejproslulejší obhájkyní první možnosti byla Mary Wollstonecraftová. Její myšlenky byly inspirovány osvícenstvím a evropským republikanismem.¹⁹⁷ Ve svém díle *Vindications of the Rights of Women* (1792) píše, že je korupce ve společnosti a v politice zapříčiněna nedostatečnými občanskými ctnostmi, a že luxus, zahálka či necudnost způsobují zženštilost. Ke ctnosti je tedy potřeba svoboda, rozum a svobodný názor. Proto Mary neměla ráda bohaté a mocné, ti totiž „...žijí zahálčivě a necvičí ducha ani tělo, nejsou žádnými muži.“¹⁹⁸ V tomto díle také kritizuje Rousseaua a jiné osvícence, kteří doporučují ženám, aby se především staraly o domácnost a vyhověly svému muži.¹⁹⁹

Mary se tedy snaží prosadit změnu ve výchově dívek a nastolit stejné vzdělání pro obě pohlaví.²⁰⁰ Také vyzdvihuje mateřství, jelikož ho nepovažuje za slabost, ale naopak za sílu ženy. Jako špatnou vlastnost ženy uvádí nerozum a koketování.²⁰¹ „Emancipace“ žen dle

---

¹⁹⁴ Bocková, 2007, str. 54

¹⁹⁵ Bocková, 2007, str. 45-55

¹⁹⁶ Bocková, 2007, str. 87

¹⁹⁷ Bocková, 2007, str. 101

¹⁹⁸ Bocková, 2007, str. 102

¹⁹⁹ Bocková, 2007, str. 102

²⁰⁰ Bocková, 2007, str. 102-103

²⁰¹ Bocková, 2007, str. 104

jejího názoru nesouvisí ani tak s politickou sférou jako s tím, že je potřeba skoncovat se starými tradicemi, aby mohly nastoupit nové mravy.²⁰²

Zásadním stoletím pro ženské pohlaví bylo tedy osvícenství, jelikož se v této době objevují první logicky podepřené debaty o postavení ženy. K tomu, aby se ženy držely svého klasického postavení s důrazem na mateřství, se je snažil přinutit Rousseau svým *Emilem*. V tom samém století si dokonce ani nově zvolená panovnice Isabella Parmská, manželka budoucího císaře Josefa II., nebrala žádné servítky a nechápala, jak je možné, že muž, kterého považuje za „neužitečné zvíře“ a za povaleče, může vládnout a podmaňovat si tak ženu.²⁰³

Problémem 18. století ale bylo, že se nedovedlo smířit s rovností obou pohlaví. Francouzská revoluce odkazující na Rousseaua zdůrazňovala význam tradičního mužského a ženského chování - příroda totiž údajně velmi jasně určuje úděl muže a ženy ve společnosti. I tak ale přibýlo v rámci rodinné sféry několik práv, z nich nejvýznamnější bylo roku 1792 uzákonění rozvodu, přestože trvalo jen určitou dobu. Rozvod a další ústupky nakonec vyústily v „domestikaci žen“, která trvala celé 19. století, za což můžeme poděkovat vědě - ta se totiž snažila najít „přirozený rozdíl“ mezi muži a ženami v přírodě. Tento rozdíl měl určit místo i vztah obou pohlaví v novém (rozumném) sociálním systému. Díky snaze pátrat po „přirozeném rozdílu“ došlo ke konceptualizaci genderových identit „...ve vzájemně provázaných oblastech: ve filosofii poskytující empirickým vědám teoretický a ideologický základ, v právních vědách, v lékařství, především v porodnictví, které se právě v uvedené době ustavilo v samostatný lékařský obor.“²⁰⁴

Proto mohou určité stereotypy o ženách vycházet právě i z poosvícenského ideálu domesticity, kdy je za „zlou ženu“ považována ta, která se chce vymanit ze soukromé sféry, a která neodpovídá představě reprezentativní, pečlivé a milující manželky a matky. Proto v této době také vystupuje do popředí mateřská láska, setrvání u „rodinného krbu“ a důraz na vzhled ženy, který je v podstatě vizitkou muže.²⁰⁵

Oproti starším textům se také pozornost více zaměřuje i na negativa mužů, přestože se tomuto tématu nevěnovalo zdaleka tolik autorů. Muž je především zesměšňován, pokud se nedostatečně stará o obživu své rodiny a raději se věnuje něčemu jinému, nebo když nezvládá svou rodinu zabezpečit po finanční stránce. Také v případě, že mu jeho žena není dostatečně podřízena.²⁰⁶

---

²⁰² Bocková, 2007, str. 106

²⁰³ Lenderová, 2009, str. 34

²⁰⁴ Lenderová, 2009, str. 35

²⁰⁵ Ratajová a Storchová, 2010, str. 470-471

²⁰⁶ Ratajová a Storchová, 2010, str. 473

Úsilí zviditelňovat ženy se ale neprojevovalo jen v různých člancích či úvahách, ale také například skrze „útok na kalhoty“, které představovaly typický znak mužství. Na přelomu roku 1830 a 1831 totiž přijela do Prahy Napoleonova neteř Camerata, která dorazila bez muže i syna, zato s milencem, v mužském oděvu a s doutníkem v ústech, takže pobouřila nejen pražské úředníky, ale i ženy v českých zemích, které po kalhotách netoužily.²⁰⁷

---

²⁰⁷ Lenderová, 1999, str. 265

III. PRÁCE S PRAMENY

Ve své praktické části se zaměřím na práci s prameny, které jsem již zmiňovala v úvodu, a které budu rozebírat a kriticky vyhodnocovat. Na základě dobového materiálu budu hledat odpovědi na mé hlavní výzkumné otázky, které se týkají především vztahu mezi módou a zdravím, jelikož se tato problematika začala řešit právě v době osvícenství.

Proto je prvním z mých pramenů, jak jsem již zmiňovala v úvodu francouzský pedagogický román *Emil čili o výchování*, jehož autorem je Jean-Jacques Rousseau. Druhým mým pramenem je naopak dílo české, a to od Jany Ratajové a Lucie Storchové s názvem *Žádná ženská člověk není*, které obsahuje především literární tvorbu 16.-18. století.

3.1. Jean-Jacques Rousseau - Emil čili o výchování

3.1.1. Jean-Jacques Rousseau a jeho život

Jean-Jacques Rousseau - „představitel nejradikálnějšího a nejrevolučnějšího směru francouzské buržoazie předrevoluční Francie, filozof, sociální myslitel, politický reformátor a umělec...“, se narodil roku 1712 v Ženevě.²⁰⁸ Po brzké smrti matky se o něj sice nějakou dobu staral otec, ale brzy ho svěřil do péče své sestře a matčinu bratrovi. Přestože nikdy nechodil do školy, stalo se čtení jeho vášní. Ve třinácti letech se měl vyučit písařem a poté rytcem, ale ani jedno mu nevyhovovalo, byl tedy nejraději sám s knihou nebo v přírodě, která se stala jeho útočištěm především poté, co z učení o tři roky později odešel.²⁰⁹

Na jedné ze svých cest se seznámil s katolickým farářem, který ho chtěl obrátit na „pravou víru“, a proto mu předal doporučující list pro Louisu Eleonoru de Warens, která se před časem sama rozhodla být katoličkou. Přestože si s touto o 12 let starší paní velmi rozuměl a hned od začátku mu imponovala, dlouho u ní nezůstal. Opět se toulal po venkově, později ale díky svému vzhlednému rukopisu začal pracovat jako písař u jedné hraběnky. Ta ale brzy zemřela, takže se vrátil zpět k paní Luise, se kterou prohloubil svůj přátelský vztah.²¹⁰

Rousseau se zajímal o mnoho věcí od hudby po medicínu, právě proto se většině z nich vlastně ani nevěnoval naplno. Dostal se i k práci vychovatele či tajemníka, ale stejně se vždy vrátil k paní de Warens, za kterou se také vydal zprvu do Paříže - ta ho ale velmi zklamala se svými znečištěnými ulicemi a příliš veselým a nemorálním životem Pařížanů, který byl přesně opakem jeho citlivé duše, a později i do městečka Chambéry v Savojsku, kde u ní téměř deset let bydlel.²¹¹

---

²⁰⁸ Halada, 1984, str. 61

²⁰⁹ Halada, 1984, str. 61-63

²¹⁰ Halada, 1984, str. 63-64

²¹¹ Halada, 1984, str. 65

V roce 1741 se opět vrací do Paříže, kde se potkává s Terezou Levasseurovou, pradlenou a nevzdělanou ženou, která se stane jeho životní partnerkou. Nakonec spolu mají pět dětí, Rousseau je ale všechny dá do státního sirotčince, čímž vlastně vyjadřuje svůj aktuální postoj, který ale později, při psaní Emila, změní.²¹² V Paříži se také později seznamuje s Diderotem a dalšími encyklopedisty, ke kterým se připojí a začne psát články do Encyklopedie, aneb Racionálního slovníku věd, umění a řemesel.²¹³

Roku 1749 začal pro změnu pracovat na odpovědi k otázce od dijonské Akademie, zda přispěl pokrok věd a umění ke zkáze nebo k zušlechtění mravů. Jeho odpověď byla negativní, přesto jeho dílo Rozprava o vědách a umění získalo ocenění. O tři roky později také vypracovává odpověď, tentokrát ale na téma, jaké jsou příčiny nerovnosti mezi lidmi. Za svou Rozpravu o původu nerovnosti mezi lidmi sice žádnou cenu neobdržel, přesto ho jeho dílo proslavilo.²¹⁴

Na přelomu roku 1755 a 1756 začíná Rousseau přemýšlet sám o sobě a dojde k tomu, že „... vede takový život, jaký nemůže být zdrojem lidského štěstí a spokojenosti, život, který ve svých pracích popisuje jako člověka nedůstojný, že žije... jako většina lidí náležejících v té době k poněkud frivolní pařížské společnosti...“ Rozhodne se tedy pro změnu - přestane nosit vybraný měšťanský oděv a uchýlí se k prostému životu. Krátce poté se ale s Terezou odstěhuje na zámek Chevrettes paní d'Épinay, který má velký park a nádherné okolí, což je pro Rousseau ideální místo. Zde se také zamiluje do paní d'Houdedot, která přijede na návštěvu, a která poté ovlivní i jeho román Julie neboli Nová Heloisa.²¹⁵

Po hádkách s paní d'Épinay Rousseau zámek opustí a usadí se v Montmorency u maršála de Luxemburg, kde vznikne několik jeho významných děl. Roku 1761 vydává román Julie neboli nová Heloisa, který byl velmi dobře přijat veřejností, a o rok později spis O společenské smlouvě neboli Zásady státního práva a stejně tak svůj pedagogický román Emil čili o vychování. Tyto dvě pozdější díla měla ovšem zcela opačný ohlas. Spis byl cenzurou zabaven a román byl dokonce spálen na hranici poté, co byl na Rousseaua vydán zatykač.²¹⁶ Utekl proto do rodného Švýcarska, kde celých osm let od roku 1762 do roku 1770, cestoval z jednoho místa na druhé. Mezitím se u něj objevují zdravotní problémy, které postupně vyústily v podezíravost až stihoman. V této době ale začíná psát své autobiografické dílo Vyznání, které se také stává jedním z jeho nejlepších prací. V něm obhajuje svůj názor, že se člověk narodí dobrý, ale společnost ho zkaží.²¹⁷

---

²¹² Rousseau, 1989, str. 17

²¹³ Halada, 1984, str. 72

²¹⁴ Halada, 1984, str. 67

²¹⁵ Rousseau, 1989, str. 19-20

²¹⁶ Rousseau, 1989, str. 20-21

²¹⁷ Halada, 1984, str. 75-76

Rousseau nakonec umírá roku 1778 v Paříži, kde pobýval poslední roky svého života.²¹⁸

3.1.2. Emil čili o výchování

Nyní se detailněji zaměřím na tento pedagogický román, který pojednává o přirozené výchově dětí a to především chlapců, Emila se totiž týká většina díla. Pouze poslední kapitola, ve které vystupuje Žofie, coby budoucí manželka Emila, narazíme na zmínky o výchově dívek.

Původním jazykem tohoto díla je francouzština, kterou ale bohužel neovládám, pracovala jsem tedy s českým překladem Antonína Krecara. Již tento fakt ale může mít, a pravděpodobně i má, vliv na autentičnost díla, jelikož samotný překlad nemusí zcela odpovídat originálu. Jeho kvalita samozřejmě závisí na jazykových schopnostech daného překladatele a na správném pochopení celého díla. Stejně tak má v mém případě na věrohodnost vliv i to, že jsem pracovala s druhým vydáním, které je opravené a doplněné, čímž mohlo dojít ke změně původního textu.

Tento výchovný román jsem si vybrala především proto, že je na svou dobu dílem převratným, jelikož se díky němu začali lidé konečně více věnovat výchově svých dětí, s čímž souvisí i vhodnější výběr jejich oblečení, což v té době nebylo běžné. Předtím sice bylo publikováno několik děl o výchování, ale žádné z nich nemělo takový úspěch jako Rousseauův Emil.

Někteří mu ale vyčítali, že se vlastně nejedná o jeho myšlenky, jelikož několikrát odkazuje na Montaigna nebo Lockeho. Je sice pravda, že většinu zásad nevymyslel sám, ale jeho primární idea, tedy přirozená výchova člověka, vycházela pouze z jeho hlavy. Druhá kritika se týkala toho, že jeho pokyny prý nelze využít v praxi, jak tvrdilo mnoho lidí. Ale proč se jim to nepodařilo? - „*Protože napodobovaly zásady jeho více co do slov, méně co do ducha a protože hleděli je provésti dopodrobna.*“²¹⁹

Je zajímavé, že podnětem pro sepsání tohoto výchovného románu nebyl zájem či náklonnost Rousseau k tomuto oboru, byla jím totiž jeho přítelkyně paní Dupinová. I když na druhou stranu to vlastně asi moc překvapivé není, poté, co si člověk uvědomí, že Rousseau neměl dobré rodinné zázemí a ani nepoznal opravdovou rodičovskou lásku. Není pak tedy divu, že dal své vlastní děti do sirotčince a detailněji se o vychovatelství nezajímal, přestože sám několikrát jako vychovatel působil.²²⁰

Paní Dupinová byla vzdělaná dáma, u které Rousseau vykonával tajemníka. Poté, co její muž odešel, si v domě přišla velmi osamělá, spřátelila se proto s Rousseauem, který ji učil matematiku a jiné vědy. Bylo zřejmé, že je paní Dupinová velmi starostlivou matkou, která chce pro svého syna to nejlepší. Vyprávěla Rousseaovi o výchově syna a on jí zase

---

²¹⁸ Halada, 1984, str. 80

²¹⁹ Rousseau, 1907, str. 42

²²⁰ Rousseau, 1907, str. 39

seznamoval se svými názory na správnou výchovu, se kterými paní Dupinová zcela souhlasila. Proto mu také navrhla, aby tyto své poznatky vydal písemně. A tak se také stalo. Díky shromáždění různých názorů a postojů vzniklo dílo mnohem rozsáhlejší, než sám R. předpokládal.²²¹

Samotné dílo je rozčleněno do čtyř částí a každá z nich se zaměřuje na určitou fázi ve vývoji dítěte.

První kniha se zabývá obdobím od narození dítěte do věku dvou let, kdy začíná mluvit. Rousseau se zde detailněji zaměřuje na přirozený, a tím pádem i jediný správný vývoj dítěte a také na počátky dětské řeči. Proto nejvíce kritizuje přehnané zavínování dětí, které omezuje jejich pohyb - dítě pak kvůli tomu může být slabší nebo se může zhoršit jeho vývin. Právě proto je prvním slovním projevem dítěte pláč, kterým ukazuje svou nespokojenost s nedostatkem prostoru v zavínovačce, jelikož je jeho jedinou volnou částí těla obličej. Doporučuje tedy ponechat dětem více svobody, jelikož „*dítě zajisté, jehož tělo a ruce jsou volny, bude plakati méně, než dítě zavázané povijanem.*“²²² Kritizuje také lékařství, které lidem prý vůbec nepomáhá, proto k Emilovi lékaře nikdy nezavolá. Naopak ale vyzdvihuje zdravotní vědu, jelikož si moc dobře uvědomuje, jak je důležitý dostatek pohybu a pobyt na čerstvém vzduchu. Okrajově se také zmiňuje o tom, čím dítě krmit nebo jaký by měl vychovatel správně být.

Druhá kniha, jejíž část o oděvu a otužování je stěžejní pro moji práci, pojednává o vývoji dítěte v období od dvou do dvanácti let, kdy je lidský život v největším ohrožení, protože děti dělají často chyby nebo se pletou. Kromě toho, že se dítě konečně stává jedincem, především dochází k nahrazení dětské řeči - pláče - řečí skutečnou.

Stejně jako v první části je tu podstatné ponechat dítěti jeho přirozenost, je pak totiž šťastnější, jelikož se zmenšuje rozdíl mezi tím, co zvládne, a mezi jeho přáními. Přesně proto také nesmíme dítě omezovat v jeho tělesných potřebách - pokud chce běhat, nemáme ho nutit sedět. Stejně tak Rousseau doporučuje nechávat dítě v nepohodlí, pokud to jemu samotnému vyhovuje, je pak totiž odolnější. Také zdůrazňuje, že je v životě člověka klíčová svoboda, nikoli moc, svobodný člověk totiž dělá jen to, co chce sám. Zároveň v této části vyzdvihuje tělesné cvičení, které zlepšuje nejen tělo, ale i duši, proto je tak důležité, a přesto tak často opomíjené. V souvislosti s tímto tématem se poté zaměřuje na oděv dětí, který má právě dostatek pohybu umožnit, čímž se dostáváme k mé výzkumné otázce, tedy ke vlivu módy na zdraví, které se budu detailněji věnovat níže v další kapitole.

Rousseau dále radí neučit děti nic nazpaměť, protože opravdovou paměť ještě nemají - „*Celé jejich vědění záleží ve smyslových dojmech, nic neproniklo až k rozumu.*“²²³ Proto hrají v tomto věku zásadní roli smysly, které podrobněji rozebírá.

---

²²¹ Rousseau, 1907, str. 40

²²² Rousseau, 1907, str. 86

²²³ Rousseau, 1907, str. 139

Třetí kniha je zaměřena na věk dvanáct až patnáct let. V tomto období je důležité dítě seznámit s přírodními vědami jako je geografie, fyzika, geografie či chemie. Rousseau se zde také poprvé zmiňuje o penězích a o práci, na kterou se detailně zaměřuje. Doporučuje především dítě naučit, aby oceňovalo všechny práce, sám ale vyzdvihuje práce ruční, přesněji rolnictví, jelikož se nejvíce blíží k přirozenému stavu člověka.

V poslední knize věnované výchově od patnácti let do svatby, se Rousseau předně zaměřuje na správné mravní chování. V souvislosti s tím zdůrazňuje klíčový význam lidských vášní, jejichž pramenem je sebeláska, která je nám vrozená, jinak bychom nebyli schopni přežít. Také upozorňuje, že až v tomto věku je vhodné seznámit dítě s existencí Boha a náboženství, protože tomu dříve ještě nemůže rozumět. V závěru knihy Rousseau konečně mluví o dívkách, jelikož chce najít pro Emila vhodnou družku. Proto se také zmiňuje o lásce či svatbě, a o tom, že je potřeba o těchto tématech se svým chovancem mluvit.

3.2. Jana Ratajová a Lucie Storchová - Žádná ženská člověk není

Druhým mým pramenem je kniha „Žádná ženská člověk není“ s podtitulem Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století od Jany Ratajové a Lucie Storchové, která je třetím dílem čtyřsvazkové ediční řady *Gender v českých preskriptivních diskurzech raného novověku*. Tato řada má za cíl zpřístupnit dosud nevydanou českojazyčnou literární tvorbu 16.-18. století, která se zaměřuje na panenství, vdovství, manželství, feminitu a ženské tělo. Tento třetí svazek obsahuje čtyři typy textů - krátké spisy o ženách a mužích z 50. let 17. století (kramářské písně, abecedy atd.), katechismy a rady pro budoucí manžele, milostnou lyriku a nakonec přepracované preskriptivní spisy.²²⁴

Jelikož nejsou autorky knihy skutečnými autorkami této literární tvorby, není ani nutné uvádět jejich životní osudy, nemají totiž na samotné dílo vůbec vliv. U mnoha textů nejsou dokonce autoři ani známi, jelikož u nich nejsou uvedeny. V průběhu přepisu textů ale mohlo dojít k lehké změně textu původního, s čímž je potřeba počítat.

Autorky daly toto dílo dohromady, aby zpřístupnily tyto texty nejen odborníkům, ale i laikům, proto se od této skutečnosti odvíjí i případné úpravy textu, což sama Storchová zmiňuje v ediční poznámce. Při úpravě se řídily základním edičním předpisem, kterým je „...*přepis do novočeského pravopisu, tj. odstranění původní grafiky se zachováním zvukové podoby jazyka a všech jazykových zvláštností.*“²²⁵ Jako velmi pozitivní hodnotím fakt, že je v ediční poznámce vysvětleno, jaké úpravy pravopisu v jednotlivých textech proběhly, a jaké zkratky byly použity, stejně jako sestavení slovníčku dnes neužívaných slov nebo slov s odlišným významem.

---

²²⁴ Ratajová a Storchová, 2010, str. 8

²²⁵ Ratajová a Storchová, 2010, str. 404

Tuto knihu jsem si vybrala nejen proto, že mě zaujal už její samotný název a velmi se mi líbilo zaměření na genderovou problematiku, ale především proto, že mi přišlo velice zajímavé pracovat s texty, ke kterým bych jinak pravděpodobně neměla přístup.

Knihla začíná radami pro panny a mládež obsaženými v anonymním souboru textů *Korunka aneb vínek panenský*, který se dělí na šest částí. V první části se dozvídáme, co to ten vínek panenský vlastně je, v druhé se panny mohou poučit o tom, jaké vlastnosti by měly mít, proto se detailněji rozebírá víra, pobožnost, láska či pokora. Třetí část je rozčleněna na deset velmi krátkých kapitol, ve kterých se dozvíme, jak se mají panny i děvečky správně chovat k rodičům, při počtě Bohu či na svatbě a také co mají nosit. Čtvrtá se zaměřuje na mládež a její správné mravy, pátá na písně pro pobožné panny a poslední na několik různě dlouhých modliteb.

Dílo poté pokračuje souborem různých veršů s názvem „*Duchovní zrcadlo ženského pohlaví, z Písem svatých představené...*“,²²⁶ do kterého mají ženy nahlédnout, aby se poučily nebo se naopak něčeho vyvarovaly.

Dále následuje několik kramářských písní a abeced jako jsou například *Abeceda na zlé ženy*, *Píseň nová o podvodném pohlaví ženském* či *Píseň světská na zlé muže neb hazarty*, které většinou ženy pomlouvají a nadávají jim. Mezi těmito krátkými spisy se dokonce objevuje i neúplná básnická sbírka *Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví ženské* vydaná roku 1788 Václavem Matějem Krameriem, v níž ale ženy haněny nejsou.

Také tu najdeme kramářskou píseň s názvem *Pravdivá zpráva aneb novina paměti hodná*, které bych se ráda detailněji věnovala, přestože je datována do 17. století, jelikož se týká problematiky genderu a s tím související nerovnosti mezi mužem a ženou. V této písni se totiž jakási žena zřekne svého ženství a začne tajně nosit mužské oblečení, aby mohla, stejně jako její muž, sloužit v armádě a brát za to žold, čímž by se zlepšila její ekonomická situace, takže by přestala být tolik závislá na svém manželovi, jak se v písni píše - „*Mušské šaty na se vzala,/ potřebovati se dala/ za soldáta s mužem spolu,/ štěstí se jí zvrhlo dolu.*“²²⁷ Velice ji tedy vyděsí, když zjistí, že je těhotná. Kdyby na to někdo přišel, hned by bylo jasné, že je žena a přišla by o žold, což dokládá tento úryvek: „*Neb se toho velmi lekla,/ nepochybně k sobě řekla,/ nebudu moct žoldu bráti,/ poznají tí, že jsem máti.*“²²⁸ Proto ani svému muži nic neřekne, dítě po porodu zabije a začne kojit svého psa. Později to ale samozřejmě celé vyjde najevo, takže je tato žena popravena v mužských šatech jako odstrašující příklad - „*Neb každý v svém povolání,/ má trvati bez přestání,/ v jakým se kdo stavu zrodí,/ v takových šatech at chodí.*“²²⁹ Její muž je také potrestán, a to vymrskáním a vypovězením ze země, jelikož v tom

---

²²⁶ Ratajová a Storchová, 2010, str. 139

²²⁷ Ratajová a Storchová, 2010, str. 181

²²⁸ Ratajová a Storchová, 2010, str. 182

²²⁹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 183

své ženě nezabránil, a také proto, že před sebou manželé nemají mít tajemství. Píseň nakonec uzavírá doporučení, aby ženy měly rády své děti a nikdy jim neubližovaly. („*Vemte sobě příklad, ženy, z této nejlitější feny, milujte své vlastní dítky, z manželské zahrádky kvítky.*“)²³⁰

Předposlední úsek knihy tvoří *Naučení pro ženicha a nevěstu před oddavkami* sepsané Kvirínem Jozefem Chylíkem, který se snaží ulehčit manželům jejich spolužití.

Celé dílo nakonec uzavírá *Katechismus ženichův* od Karla Khuna, kde se autor detailněji věnuje manželství a také například povinnostem rodičů vůči dětem a naopak.

Pro moji práci jsou z této knihy klíčové jak tři kapitoly ze třetí části souboru textů *Korunka aneb vínek panenský* - 3. Jak při hospodynství a práci, 7. Jak se míti při šatstvu a oděvu, 9. Jak na svadbě a mezi lidmi, tak i tři tyto krátké spisy - *Bídňá žaloba může na svou ženu*, *Nová abeceda na zlé děvečky* a *Nová píseň aneb naříkání děvčat*, jejichž verše související s módou budu rozebírat v další kapitole.

3.2.1. Korunka aneb vínek panenský

V souboru textů *Korunka aneb vínek panenský*, v části nazvané „*Naučení potřebná, všechněm šlechetným pannám/ a děvečkám k dobrému sepsaná a v desíti/ kapitolách obsažená*“²³¹ tedy najdeme deset kapitol, o kterých se jen stručně zmíním, jelikož se mého tématu příliš netýkají, samozřejmě kromě několika veršů z výše uvedených tří kapitol.

První kapitola pojednává o správném chování k Bohu a k rodičům.

Druhá o službě a poctě Bohu, proto je doporučováno časté modlení a úcta k Bohu, stejně jako slušné chování a skromný oděv.

Třetí se týká péče o domácnost - zde se tedy klade důraz na častý úklid, čisté nádobí („...*kdež potřeba, pokliditi, všecko čistotně spraviti, míti zmyté čisté hrnky, mísy, talíře, okříny,...*“)²³² prostý a praktický vzhled i oděv a čisté tělo, což dokládá toto dvojverší „*Bud' vždycy čerstvá, k dílu chtivá, nebud' nedbalka lenivá.*“²³³

Čtvrtá kapitola radí, jak se chovat v domě i k ostatním „*spolubydlícím*“.

Pátá doporučuje se přiznat k tomu, pokud člověk něco provedl a poté prosit o odpuštění, nikoliv lhát nebo něco skrývat.

Šestá kapitola se týká tance - autor je přesvědčen, že je nutné se mu vyhnout. Tanec totiž považuje za zcela neúčinný a hříšný, jelikož nám Bůh dal „...*nohy k potřebnostem, ne k takým světa marnostem.*“²³⁴

²³⁰ Ratajová a Storchová, 2010, str. 185

²³¹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 58

²³² Ratajová a Storchová, 2010, str. 63

²³³ Ratajová a Storchová, 2010, str. 64

²³⁴ Ratajová a Storchová, 2010, str. 68

V sedmé kapitole se dozvídáme, jak se mají dívky správně oblékat, aby potěšily Boha, nikoliv samy sebe či někoho jiného.

V osmé se naučíme, jak si mají dívky počínat, pokud dostanou něco za úkol - musí to vykonat rychle a s nikým se nezdržovat.

Devátá nás seznamuje s vhodným chováním dívek na svatbě v souvislosti se sezením u stolu, s nabíráním jídla, s mluvením k ostatním hostům („...*nedávaj ty se v řeč sama,/ leč by nač byla optaná,/ i v tom se velmi střídmě měj,/ nic zbytečně nerozprávěj.*“)²³⁵ či s líčením.

Poslední kapitola se pak týká toho, co má dívka dělat, když se touží vdát.

3.2.2. Kramářské písně a abecedy

Zde se tedy budu věnovat třem uvedeným krátkým spisům - *Bídná žaloba může na svou ženu*, *Nová abeceda na zlé děvečky* a *Nová píseň aneb naříkání děvčat*.

*Bídná žaloba
může na svou ženu,
řádným manželkám k potvrzení
a všem cuchtám k napravení
na světlo vydaná²³⁶*

V této písni si muž stěžuje na to, že mu všichni radili, aby se oženil, on tak tedy učinil a teď toho lituje, jelikož se za svou ženu stydí - „*Kdybych jen chtěl vyobrazit kontrfekt²³⁷ její,/ tak jak stojí postavené strašidlo v poli.*“²³⁸ Dle jeho názoru totiž nosí příšerné oblečení a často se šlechtí místo toho, aby se raději starala o domácnost, což je v této době považováno vlastně za povinnost ženy - je totiž důležité, aby dobře reprezentovala svého muže. Její muž si ale ani není jistý, zda by úklid zvládla, což demonstruje těmito verši: „*Světnici pak, co jsme spolu, nemetla ještě/ čerti-liž ví, umí-li vzít do ruky koště;/ kmotr mne přišel navštívit, upad přes smetí,/ zapřísáhl se, že nepujde ke mně do smrti.*“²³⁹ Další kritika se týká péče o jejich dítě, která je také nedostatečná, jelikož je jeho žena líná a neklade důraz na čistotu - „*Plínky tam má na hromadě pěkně vyprané,/ jenomže jsou všechny naskrz hodně zmazané;...*“²⁴⁰ Jedinou pozitivní vlastností jeho ženy je očividně jen její kuchařský um, jelikož mu vaří podle jeho gusta a často dokonce tolik, „...*že to častěj házet musím drůbeží naší.*“²⁴¹

---

²³⁵ Tamtéž, str. 73

²³⁶ Ratajová a Storchová, 2010, str. 197

²³⁷ Kontrfekt = obraz

²³⁸ Ratajová a Storchová, 2010, str. 198

²³⁹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 199

²⁴⁰ Ratajová a Storchová, 2010, str. 199

²⁴¹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 199

Nová abeceda
na
zlé děvečky,
v kteréj vypisuje se jejich
paráda v kroji a pějcha²⁴²

Nová abeceda začíná slovy, jaká je to škoda, že jsou pryč časy, kdy v Čechách vládla upřímnost a všeho bylo dostatek. Nyní totiž upřímnost nahradila pýcha, která se rozšířila po celé zemi, za čímž stojí touha vypadat hezky. Tato touha se totiž rychle rozmohla, proto se autorovi nelíbí, že se venkovské ženy oblékají jako měšťanky - nosí velké účesy, šněrovačky a boty na podpatku, a také se malují, a přitom jim to vůbec nesluší. Také zesměšňuje, jak žena vypadá při tanci, jelikož každá „*Hlavu vystrkuje, oko mračí, jako nedvěd v boudě se votáčí, gesta provozuje, hubu křiví, tu každéj vopici českou vidí.*“²⁴³ Nejvíce ale kritizuje ženskou lstivost a vypočítavost, která se v této abecedě projevuje v situaci takové, když je děvečka poslána na trh, aby nakoupila. Poté, co se vrátí domů, se totiž začne vytáčet, „...že se v celým trhu nachodila/ a lacino dostat nic nemohla.“²⁴⁴, přestože krade a svoje úlovky nosí dohazovačce, která jí za to přislíbujíc pomoc. Autor se poté diví, kde se ženy takovému chování naučily a zároveň jim připomíná, že „...sprostnost jest pěkná ctnost, Bohu milá,/ pejcha pak je Bohu vždy protivná.“²⁴⁵

Nová píseň aneb naříkání děvčat,
které svého cíle dosáhnouti nemohou,
všem mládencům k útrpnosti
na světlo vydaná²⁴⁶

Nová píseň aneb naříkání děvčat je o ženě, která je velmi nešťastná z toho, jak je těžké si v této době najít manžela a to přitom o sebe pečuje, nosí pěkné oblečení a dodržuje hygienické návyky. Proto závidí mladým manželským párům, chce být totiž také milována. Přestože o ní mělo zájem několik mládenců, žádného si nevybrala - nelíbí se jí totiž, že „...podle nynější módy, která je teď ve zvyku,/ rádi by milovali, však jenom na chvílku.“²⁴⁷ Být bez muže jí velice tíží, proto neví ani nepije, a sama uvádí, že by klidně brala i muže, který

---

²⁴² Ratajová a Storcková, 2010, str. 223

²⁴³ Ratajová a Storcková, 2010, str. 226

²⁴⁴ Ratajová a Storcková, 2010, str. 227

²⁴⁵ Ratajová a Storcková, 2010, str. 227

²⁴⁶ Ratajová a Storcková, 2010, str. 229

²⁴⁷ Ratajová a Storcková, 2010, str. 230

„...by ruce nohy neměl, jen když mužský bude,/aspoň by při mně seděl, nechodil by jinám.“²⁴⁸
Nakonec dodává, že pokud se tento rok nevdá, tak skončuje se svým životem.²⁴⁹

3.3. Analýza pramenů

V této části práce budu porovnávat mé dva prameny, tedy J.J. Rousseaua a jeho román Emil čili o vychování a soubory textů z knihy Žádná ženská člověk není od J. Ratajové a L. Storchové. Toto porovnávání jsem rozdělila do několika problematik, o kterých se v době osvícenství často diskutovalo. Ke každé z nich jsem se snažila přiřadit ty části pramenů, které se touto problematikou zabývaly, a které by nám tak zprostředkovaly dobové názory autorů.

3.2.1. Těsný oděv, šněrovačky a zdraví

K této problematice se samozřejmě vyjadřuje především Rousseau, který se ohrazuje proti těsnému oblečení, a také *Nová abeceda na zlé děvečky*, kde jsou kritizovány šněrovačky.

V části týkající se těsného oblečení nás Rousseau znovu upozorňuje, jak je důležité dávat dětem volný oděv, který neomezuje končetiny v pohybu a nebrání růstu dítěte. Pokud je totiž oděv příliš upnutý, tělo nemá dostatek prostoru, což je samozřejmě špatně. Rousseau to moc dobře ví, a proto jako jeden z mála v této době otevřeně kritizuje francouzskou módu v souvislosti se zdravím. Dle jeho názoru je totiž nejen nepraktická, ale má vliv i na zdraví dospělého člověka, což jsme se mohli dozvědět již ze sekundární literatury zaměřené na dámskou módu, kde je tento problém několikrát zmíněn, a to hlavně v souvislosti s těsnými korzety nebo naopak s příliš tenkými šaty. Když vezmeme v potaz, jaké měla tato móda katastrofální následky u dospělých, můžeme si jen domýšlet, co mohla napáchat na dětech. Sám Rousseau nás varuje, že jsou děti v ještě větším ohrožení, pokud toto oblečení nosí, protože všechny tělní tekutiny pak špatně proudí jejich tělem, což ještě zhoršuje neaktivní způsob života.²⁵⁰ To mi přijde jako docela zvláštní názor - nedokážu si totiž představit, že by v té době seděly všechny děti jen doma a nic nedělaly.

K tomu poté dodává, že právě tyto dva důvody, tedy špatné proudění tekutin v těle a nedostatek pohybu, způsobují vznik skorbutu (kurděje), který se v té době stává celkem běžnou nemocí. To se ale týká především dětí a mladších osob, starším se totiž toto onemocnění vyhýbá, jelikož jsou vůči němu odolní díky svému oděvu a činnému způsobu života. Proto tedy uděláme nejlépe, „...*necháme-li děti co možná nejdéle v kazajkách, dáme-li jim na ni šat široký a nebudeme-li jenom zjevně chtít ukazovati jeho střih, což slouží jen k jeho zohyzdění.*“²⁵¹ Zde vlastně Rousseau znovu zdůrazňuje, abychom děti nenutily nosit

---

²⁴⁸ Ratajová a Storchová, 2010, str. 231

²⁴⁹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 231

²⁵⁰ Rousseau, 1907, str. 161

²⁵¹ Rousseau, 1907, str. 162

těsné oblečení, a zároveň i odrazuje od okázalého oděvu, který se pro děti vůbec nehodí, což detailněji rozebírá později.²⁵²

V písni *Nová abeceda na zlé děvečky* se také setkáváme s kritikou šněrovaček, i když se zde tato kritika netýká zdraví, jako je tomu u Emila, kde Rousseau rozebírá svůj negativní postoj k těsnému oděvu. Přesto se ale můžeme dočíst, že je hrozné, jak chce každá žena šněrovačku nosit, aby se ostatním líbila, přestože si tak své tělo „...tuze šponuje,/ aby bylo do šatu šikovné.“²⁵³ Takové stahování je ale stejně zbytečné, jelikož jsou venkovské ženy i tak dost hubené, takže díky šněrovačkám naopak vypadají spíše méně přitažlivě. A i přesto, že si oblečou šněrovačku či další honosnější části oděvu, je na nich očividně stále poznat, že jsou z venkova - když totiž přijdou s nějakým svým „módním“ nápadem ke krejčímu, tak jsou poslány pryč, jelikož krejčí přece nebude ztrácet čas s neupravenou ženou.²⁵⁴

Po přečtení těchto odstavců by se mohlo zdát, že spolu tyto dva názory nesouvisí, jelikož Rousseau šněrovačky vlastně vůbec nezmiňuje, přesto jsem se ale rozhodla přiřadit oba tyto texty k jednomu tématu. Vychází totiž z velice podobné základní myšlenky, kterou je jednoduše odsuzování těsného oblečení, ať už je to z důvodu zdraví nebo přizpůsobování se módním trendům. Proto sem samozřejmě spadají i šněrovačky, které ženské tělo značně škrtí.

3.2.2. Boty, líčení a účesy

Tyto módní „doplňky“, které hrají v osvícenství klíčovou roli, jsou zmiňovány především ve spisech *Nová abeceda na zlé děvečky*, *Nová píseň aneb naříkání děvčat* a v souboru textů *Korunka aneb vínek panenský* ve třetí části v deváté kapitole s názvem *Jak na svadbě a mezi lidmi*.

V *Nové abecedě na zlé děvečky* jsou kritizovány především dámské účesy. Dříve totiž ženy nosily vlasy vzhledně zapletené a zdobily si je maximálně nějakým věncem, nyní jsou naopak v módě „...vlasy pudrované,/ až doprostřed čela napálené.“²⁵⁵ Některé vlasové kreace dosahují takových rozměrů, že by se v nich mohl uhnízdit kdejaký pták a také na nich kvůli tomu špatně drží čepce, takže „...kdyby jen drobet vítr zafoukal,/ hned by se čepček v blátě zkoupal.“²⁵⁶

Co se týče bot, dozvídáme se, že venkovanky nahrazují své dřeváky po příjezdu do města přepychovějšími botami, aby na ostatní zapůsobily a zvedly si sebevědomí.²⁵⁷ Proto chodí za

---

²⁵² Rousseau, 1907, str. 161-162

²⁵³ Ratajová, 2010, str. 225

²⁵⁴ Ratajová a Storchová, 2010, str. 225

²⁵⁵ Ratajová a Storchová, 2010, str. 224

²⁵⁶ Ratajová a Storchová, 2010, str. 225

²⁵⁷ Ratajová a Storchová, 2010, str. 224

ševci s tím, že je dřeváky tlačí, a že by raději chtěly boty s vysokým podpatkem. Tento trend ale autor hodnotí negativně - považuje totiž děvečku za hloupou, jelikož zanevřela na svůj kroj, ke kterému se nosí vlastně mnohem pohodlnější boty, než ty, které po ševci požadují, což komentuje takto „...*dřevěný santále byly lehký,/ nyní jest ti střevíc velmi těžký.*“²⁵⁸

Díky těmto veršům si tedy můžeme ověřit, že ženy opravdu nosily velmi rozměrné a složité účesy, obouvaly boty na podpatku a používaly líčidla a to dokonce ani nemusely patřit ke dvoru. Dá se předpokládat, že se většina žen chtěla oblékat podle aktuálních trendů ve francouzské módě, kterou udávaly především dámy z vyšších vrstev, proto se tento trend objevuje i u nás, ale jen tam, kde si ho ženy mohly finančně dovolit. Vypadat dobře a módně stálo (nejen) v době osvícenství hodně peněz - složité účesy si musely ženy nechat vytvářet a hezké boty také určitě levné nebyly. Muži naopak z tohoto trendu očividně vůbec nadšení nebyli, takže museli mít velkou radost, když dámy odhodily paruky a nastoupila móda kratších vlasů.

Líčení je v této abecedě zmíněno spíše v souvislosti s marnivostí, jelikož se ženám vytyká jejich potřeba vlastnit zrcadlo a s ním samozřejmě i líčidla, jejichž používání si v něm kontrolují, aby se ujistily, zda se mají ještě zkrášlovat.²⁵⁹

Naopak v *Nové písni*, kde žena běduje nad tím, jak je možné, že je stále sama, když o sebe tak dbá, se dočteme, že si maluje řasy a kouše se do rtů, aby jí hezky zčervenaly, a také se rozmanitě obléká, což jí ale očividně stejně moc nepomáhá. („*Nadobočí sobě černím, pysky sobě kousám,/ aby byly červený, pěkně se upejpám,/*“)²⁶⁰ Na jednu stranu se tomu ale nemůžeme divit, jelikož bychom našli dost mužů, které nepřítahovali příliš vymóděné ženy, což samozřejmě dokládají právě různé posměšné narážky pocházející od mužů samotných.

Tyto dva odstavce jsou si velice podobné, jelikož bychom z nich mohli vyvodit, že se české ženy pravděpodobně příliš nemalovaly. Pokud by tomu totiž bylo jinak, bylo by určité v prvním odstavci zmíněno, čím se žena maluje (jako v odstavci druhém), a jak ošklivě kvůli tomu vypadá - tak nějak by podle mě mohla vypadat reakce muže na výrazné líčení. V druhém odstavci naopak sama žena uvádí, že si vlastně jen zvýrazňuje oči, což se rozhodně za nápadné líčení považovat nedá. Stejně tak nenajdeme v žádné jiné písni ani v žádném z textů přímou kritiku líčení. Tímto by se tedy potvrdila slova Kybalové, která ve své knize píše, že se líčení týkalo především francouzských dam.

V deváté kapitole v *Korunce* je pro změnu líčení zakazováno, jelikož nás Bůh nějak stvořil, a my bychom se toho měli držet, nikoliv se na sobě snažit něco změnit nebo vylepšovat. Proto by se dívky neměly líčit vůbec, ale naopak by měly nechat vyniknout svou přirozenost. Autor tudíž doporučuje: „...*Líč se studem, šlechetnostmi/ mravy a svatými ctnostmi,/ toť líčidlo*

---

²⁵⁸ Ratajová a Storchová, 2010, str. 225

²⁵⁹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 225-226

²⁶⁰ Ratajová a Storchová, 2010, str. 230

Bohu libé, d'áblolv[i]hříšně nelibé.“²⁶¹ Zde se tedy setkáváme se snad jediným zákazem líčení, který nesouvisí se zdravím, ale s Bohem. Autor tu uvádí, že Bůh neschvaluje žádné skrývání ženské přirozenosti, proto je líčení dokonce považováno za hříšné.

Žádné z těchto módních „doplňků“ bychom samozřejmě v knize o Emilovi nenašli, jelikož se Rousseau zaměřoval především na oděv dětský, takže pro něj byla na prvním místě jeho funkčnost a praktičnost.

3.2.3. Kritika honosného oděvu

S touto problematikou se můžeme setkat nejen u samotného Rousseaua, ale také v těchto třech textech od Storchové a Ratajové - *Nová abeceda na zlé děvečky*, *Bídňá žaloba muže na svou ženu* a *Jak se míti při šatsvu a oděvu*.

V souvislosti s výběrem vyhovujícího oděvu se Rousseau prvně zmiňuje o barvách oblečení, které jsou pro děti vhodné a líbí se jim, tak i o barvách, které ve skutečnosti nosit musí. Děti mají samozřejmě rády barvy veselé - ty totiž odpovídají jejich přirozené povaze, jelikož ještě nemají tolik starostí a jsou většinou hravé a šťastné, nebo by takové alespoň být měly. Problémem ale je, že se na přání dětí, a to nejen v době osvícenství, kdy se užívaly drahé a přepychové látky, vůbec nebral ohled, takže jejich oděv, stejně jako oděv dospělých, podléhal aktuálním módním trendům. Z toho tedy můžeme vyvodit, že dětské oblečení vlastně bylo jakousi zmenšenou verzí oděvu dospělých, což se přesně můžeme dočíst i ze sekundární literatury týkající se dětské módy. Tento trend ale Rousseau ostře kritizuje, jelikož výběr oděvu výrazně ovlivňuje samotnou výchovu. Proto je pro něj zcela nepochopitelné, že někteří lidé využívají oděv k odměnění nebo trestání dítěte, což komentuje takto: „*Nejen že bláhové matky slibují svým dětem ozdobné šaty za odměnu, nýbrž nalezneme i nerozumné vychovatele, kteří vyhrožují svých chovancům šatem hrubším a jednodušším jako trestem...*“²⁶² Přesně z tohoto důvodu se tedy nemůžeme divit, že děti začnou upřednostňovat honosný oděv a posuzovat ostatní pouze podle toho, co mají zrovna na sobě.

Rousseau poté přiznává, že pokud by chtěl takto „zkažené“ dítě výše uvedené odnaučit, zajistil by, aby byl jeho nejpřepychovější oděv velmi nepříjemný a utiskoval ho po celém těle a také by mu nedovolil hrát si s dětmi v prostším oděvu. Sám se k tomu vyjadřuje těmito slovy: „*...způsoboval bych mu dlouhou chvíli, zošklivil bych mu tak jeho nádheru, učinil bych ho tak otrokem jeho pozlacených šatů, že by se šat ten stal metlou jeho života a že by se díval s menším zděšením na nejčernější vězení než na své nádherné přípravy.*“²⁶³ Tímto svým „prohlášením“ nám Rousseau vlastně naznačuje, že by pro dítě mělo být tím nejhorším trestem nošení luxusního oděvu. Správně má totiž dítě vyžadovat jednoduché a volné oblečení samo od sebe, jelikož je to pro něj nejpohodlnější a nejpřirozenější.

---

²⁶¹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 73

²⁶² Rousseau, 1907, str. 162

²⁶³ Rousseau, 1907, str. 162

Podobné stanovisko týkající se nošení příliš honosného a tedy i nevhodného oblečení, můžeme najít i v *Nové abecedě na zlé děvečky*, kde tento problém ale souvisí se snahou patřit díky oblečení k vyšší společenské vrstvě. V této abecedě je totiž jakási venkovanka kritizována za to, že místo toho, aby nosila typický selský kroj, se snaží vypadat jako ženy z města (*O, selské pometlo, jak chybuješ/ že svůj kroj dědičný zavrhuješ..*²⁶⁴), přestože se k ní toto oblečení ani doplňky vůbec nehodí a vypadá v nich tak akorát směšně.²⁶⁵

Také v písni *Bídná žaloba muže na svou ženu* se můžeme sekat s kritikou dámského oblečení, přestože se zde týká především jeho nepraktičnosti, což velice vytáčí jednoho muže. Ten totiž štědře nadává na to, jak se jeho žena přehnaně „fintí“, a že ani není možné, aby to popsal, k čemuž ještě dodává - „...*od sukne jí samé hadry kolem visejí,/ takže se jí všickni lidé smáti musejí.*“²⁶⁶ Rovněž své ženě vyčítá, jak je nepořádná, jelikož po ní neustále sbírá „šorčiky“²⁶⁷, a také to, že kdyby nosila prostší oblečení, určitě by se jí kdesi nezachytil lem sukne, a on by jí nemusel jít pomoci - to ho totiž samozřejmě obtěžuje, proto na to reaguje slovy: „...*ach, [b]ys byla uvízla za ten řetěz tvůj,/ který nosíš na svém hrdle, ale ženo, pfuj.*“²⁶⁸

Dokonce i ve třetí části *Korunky*, přesněji v sedmé kapitole s názvem *Jak se míti při šatstvu a oděvu*, autor zdůrazňuje, jak je důležité, aby dívky či ženy oblékaly jednoduché, pohodlné a cudné šaty. Musí to ale být šaty, které nejsou ani příliš přepychové, ale ani příliš obyčejné, nejlepší je si tedy vybrat takový zlatý střed. Ženy jsou především varovány, aby nenosily oděv, který by příliš odhaloval jejich tělo („*Zvláště pak šatů oplzlých,/ nad poctivost vykrojených/,... hled' na sebe nejednati,/ světu se v tom nerovnati.*“)²⁶⁹ nebo byl příliš zdoben.²⁷⁰ Stejně tak by neměly ani mít boty s vysokým podpatkem.²⁷⁰

Pokud bychom porovnali všechny tyto názory na nošení okázalého či příliš zdobeného oblečení, došli bychom k téměř stejnému závěru - jak ve Francii, tak i v Čechách je přepychový oděv hojně kritizován, ať už jej nosí děti či dospělí. Tato shoda je velmi zajímavá, když si uvědomíme, že Rousseau kladl důraz především na zdraví, takže stále vyzdvihoval volnější a praktický oděv. Ten sice ženám doporučovali i autoři textů v díle *Žádná ženská člověk není*, ale až na jednu zmínku o šněrovačkách se nikdy neobjevoval v souvislosti se zdravím, jelikož bylo hlavním cílem autorů zesměšňovat ženy.

---

²⁶⁴ Ratajová a Storchová, 2010, str. 225

²⁶⁵ Ratajová a Storchová, 2010, str. 224-225

²⁶⁶ Ratajová a Storchová, 2010, str. 198

²⁶⁷ Šorčík = pás pod šněrovačku, na němž visí sukne

²⁶⁸ Ratajová a Storchová, 2010, str. 198

²⁶⁹ Ratajová a Storchová, 2010, str. 68-69

²⁷⁰ Ratajová a Storchová, 2010, str. 69

U Rousseaua ale tento názor samozřejmě souvisí také s výchovou, jelikož se honosný oděv pro děti vůbec nehodil a díky jeho nošení se z dětí stávaly malé kopie dospělých, které poté toužily jen po drahých věcech. Zbylé tři krátké spisy se negativně vyjadřují k nošení honosného oblečení spíše na obecnější rovině - podle autorů totiž ženám toto oblečení prostě nesluší a občas ještě může způsobovat problémy. Ženy by se do něj tedy neměly oblékat jen proto, aby se snažily vypadat jako dámy z vyšší společnosti.

3.2.4. Oděv a otužování

S touto problematikou se můžeme setkat především u Rousseaua, pro kterého bylo otužování velmi důležité a snažil se ho prosazovat právě i u dětí, nikoliv jen u dospělých. V svém díle nás proto poučuje, že pokud vedeme nečinný způsob života, musíme své tělo více chránit proti nešvarům počasí. Lidé, kteří se hodně zdržují doma v teple, místo aby chodili ven, jsou totiž náchylnější k výkyvům počasí, proto se musí více oblékat. Naopak ti, kteří tráví většinu dne venku, a to v jakémkoliv počasí, nosí lehčí oblečení, aby se jejich tělo lépe přizpůsobilo venkovním teplotám. Nakonec Rousseau oběma doporučuje střídání oděvu podle ročního období, což bude přesně praktikovat u svého Emila. Tím ale není myšleno, *aby „...nosil v létě šaty zimní jako lidé, kteří stále sedí, ale aby v zimě nosil své šaty letní, jako dělníci. To byl zvyk Newtonův po celý jeho život a žil osmdesát let.“*²⁷¹ Z výše uvedeného tedy můžeme vyvodit, že je důležité přistupovat k oblékání s rozumem a prakticky - spíše se otužovat, než se bát, že se nachladíme. Stejně bychom ale našli mnoho lidí, kteří se tímto doporučením neřídili, jelikož pro ně bylo přednější následovat módní trendy.

V souvislosti se střídáním oděvu podle ročního období ještě Rousseau radí nezakrývat dětem hlavu vůbec, nebo jen málo, nezávisle na tom, jaké je počasí, což demonstruje příkladem s Egyptany a Peršany. Je totiž potřeba *„...aby kosti hlavy staly se tvrdší, kompaktnější, méně křehké a méně porovaté, aby mozek lépe chráněn nejen proti ranám, ale i proti rýmě, rheumatismu a všem vlivům vzduchovým, zvykejte děti své, aby byly v zimě, v létě, ve dne, v noci holohlavé.“*²⁷²

Téma otužování nakonec Rousseau zakončuje jakýmsi varováním, jelikož nám vyčítá, že jsou malé děti příliš oblečené, místo toho, aby byly vystavovány zimě, zvykly si na ni a tak nebyly nemocné. Teplo je pro ně totiž horší než zima, jak uvádí Rousseau - *„...veliká zima nebude jim nikdy obtížnou, vystavíme-li je jen záhy zimě; ale kožní tkanivo, příliš jemné a volné, ponechávajíc svobodný průchod vypařování, vede je přílišným vedrem k suchotinám.“*²⁷³ To je prý dokonce potvrzeno i jakýmsi pozorováním, které ukázalo, že nejvíce dětí umírá v srpnu.²⁷⁴

---

²⁷¹ Rousseau, 1907, str. 163

²⁷² Rousseau, 1907, str. 163

²⁷³ Rousseau, 1907, str. 163

²⁷⁴ Rousseau, 1907, str. 163

3.2.5. Hygiena a čistota

Hygiena, stejně jako čistota obecně, se objevuje jak ve třetí kapitole s názvem *Jak při hospodynství a práci* třetí části *Korunky*, tak i v *Nové písni aneb naříkání děvčat*. Toto téma sice přímo nesouvisí s módou, ale jak už jsme se mohli dozvědět z druhé částí mé práce, začíná se v této době klást na hygienu velký důraz, proto mi přišlo vhodné uvést alespoň dvě krátké ukázky z pramene.

Zde ve třetí kapitole dostávají dívky rady týkající se domácích prací, které by měly jako správně hospodyňky velmi dobře zvládnout. Zvláštní důraz je zde kladen především na skromnost a čistotu, proto by se dívky měly spokojit s málem a důkladně o sebe pečovat, tzn. nosit praktický účes a mít „...*tvář umytou, nezkalenou,/ fěrtoch²⁷⁵ bílý i rukávce,/ zapnutá ňadra, střevíce,/ nechty z rukou obřezané/ i nohy neumazané/ a ovšem umyté ruce,*...“²⁷⁶ Ty dívky, které nejsou schopné se těchto rad držet, jsou nazývány „šlundřice“ neboli neřádné ženy.²⁷⁷

Z výše uvedeného tedy můžeme vyvodit, že již mladé dívky byly vedeny k tomu, aby o sebe dbaly, stejně jako měly dbát i o čistou domácnost a také, aby se oblékaly skromně, ale přesto hezky. Šlo tedy vlastně o to, aby dívky či ženy pouze vyzdvihovaly svou přirozenost a krásu a nesnažily se ze sebe dělat něco, co nejsou. Proto by se také neměly líčit a měly by si vystačit s jednoduchým oděvem bez ozdob, hlavně když budou udržovat své tělo v čistotě. Samozřejmě je ale potřeba zmínit, že tyto rady platily především pro nižší společenské vrstvy, jelikož například ženy u dvora se o nic z toho starat nemusely, měly na to totiž spoustu služebných.

V *Nové písni* se pro změnu jakási žena snaží dodržovat hygienické návyky, aby byla atraktivní pro opačné pohlaví, což se jí ale stále nedaří. Proto se podivuje nad tím, zda je její kůže tak odpudivá, když stále nemůže najít muže, jelikož sama uvádí, že „...*tříkrát za den meju moje tělo,/ šoustám, mydlím a mažu, aby se blyštilo.*“²⁷⁸

Když se tedy zamyslíme nad tím, jak se v tomto období začalo dbát na dostatečnou hygienu, je poté velmi překvapivé, že žena v druhé písni běduje nad svojí osamělostí, i když očividně dělá maximum pro to, aby si udržovala čisté tělo - měla by tedy být velmi žádaná. Dokonce vlastně dělá ještě více než ostatní, když si vybavíme, že se v této době prosadily koupele alespoň jedenkrát týdně, jak uvádí Lenderová. Je ale možné, že právě toto její přehnané mytí těla od ní mohlo odhánět nápadníky, kteří na hygienu příliš nedbali.

Co se týče Rousseaua, musím uznat, že mě docela překvapilo, že o hygieně nebo čistotě v Emilovi téměř vůbec nepíše a přitom má obrovský vliv na zdraví samotné.

---

²⁷⁵ Fěrtoch = zástěra

²⁷⁶ Ratajová a Storchová, 2010, str. 63

²⁷⁷ Ratajová a Storchová, 2010, str. 63

²⁷⁸ Ratajová a Storchová, 2010, str. 230

ZÁVĚR

Na počátku mé práce, která zkoumá především vztah mezi módou a zdravím v době osvícenství, jsem si položila několik klíčových otázek, na které jsem se snažila najít odpovědi.

Při porovnávání módy v obou zemích bychom došli k závěru, že se oblečení vzájemně velice podobalo. Každé období samozřejmě mělo svá určitá specifika a odlišnosti, ale vzhledem k tomu, že Francie udávala módní trendy pro většinu Evropy, není divu, že se základní prvky oděvu, jak dámského tak i pánského, v obou zemích většinou shodovaly - u žen to byly košile (*chemise*) a kratší frak (*caraco*), u mužů delší kabát (*justaucorps*), frak inspirovaný postavou z románu J. W. Goethe, plášť (*redingot*) a kalhoty ke kolenům (*cullotes*). Rozdíly bychom našli spíše u různých módních doplňků či u barev oděvu.

Velmi podobně by se dala zhodnotit i dětská móda, která byla v obou zemích také velmi podobná, jelikož většinou vycházela z oděvu dospělých. Toto oblečení tedy pro děti příliš vhodné nebylo.

Co se týče pohodlnosti oděvu, můžeme i ve století korzetů, neforemných sukni a rozměrných účesů najít období, kdy se nosily volnější, a tím pádem i pohodlnější šaty, což se týkalo především dámské módy. Pánské oblečení totiž bylo po většinu osvícenství v rámci možností pohodlné.

V této době bylo zcela běžné, aby lidé kvůli módě trpěli - držet krok s aktuálními trendy bylo totiž důležitější než pohodlí. To samozřejmě dokládá především obliba korzetů, které měly na zdraví žen katastrofální dopad. Příliš volné oblečení ale také nebylo vhodné, jelikož dostatečně nezahřálo, takže ženy prochladly a poté onemocněly. Muži to tudíž měli mnohem jednodušší, jelikož téměř vždy nosili kalhoty a košili.

Zdraví tedy začalo být v době osvícenství mnohem důležitější než kdy dříve, přestože se radami lékařů mnoho lidí vůbec neřídilo.

Tématu módy a zdraví bych se chtěla samozřejmě ještě dále věnovat a detailněji ho rozebrat. Jsem si vědoma toho, že jsem touto prací odkryla jen malou část této problematiky, takže bych v ní velice ráda pokračovala.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Sekundární literatura

- BOCKOVÁ, Gisela. *Ženy v evropských dějinách*. Od středověku do současnosti. 1.vyd. Překlad Alexej Kusák. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-494-7
- HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás*. vyd. 5., přeprac a dopl. Praha; Litomyšl, 2002. ISBN 80-7185-389-5
- HALADA, Jan. *Osvícenství - věk rozumu*. 1.vyd. Praha: SPN, 1984.
- IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: NLN, 2001. ISBN 80-7106-394-0
- KLÍMA, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách*. Praha: ČSAV, 1955.
- KYBALOVÁ, Ludmila. *Barok a rokoko*. 1. vyd. Praha: NLN, 1997. ISBN 80-7106-144-1.
- KYBALOVÁ, Ludmila. *Od empiru k druhému rokoku*. 1. vyd. Praha: NLN, 2004. ISBN 80-7106-147-6.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5
- LENDEROVÁ, Milena aj. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. 2., rozš. vyd. Překlad Eva Blažková, Jindřich Veselý a Vojtěch Zamarovský. Praha: Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0064-2
- SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7290-330-6
- TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvěcenské Evropě*. 1.vyd. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9
- UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1780 – 1870. Pro salon i promenádu*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1999. ISBN 80-7033-607-2
- UCHALOVÁ, EVA. Od panýrů k legínám. Dětské odívání na cestě k účelnosti. In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: Pardubice, 4. až 5. dubna 2002* .1.vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 93-98. ISBN 80-7194-515-3
- Ve jménu módy*. Ilustrované dějiny bizarnosti a krásy. 1.vyd. Překlad Milan Lžička. Praha: Mladá Fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2928-5

Prameny

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Vyd. 2 .oprav. a dopl. Překlad dr. Antonín Krezar. V Přerově: Fr. Bayer a Boh. Smutný, Olomouc: Promberger, 1907

RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ. *Žádná ženská člověk není*. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století. Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-26-1

Metodologická literatura

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN

HROCH, Miroslav aj. *Úvod do studia dějepisu: určeno pro posl. fakult filozof. a pedagog*. Díl IV. Metody historikovy práce. 1.vyd. Praha: SPN, 1983.

HROCH, Miroslav aj. *Úvod do studia dějepisu*. 1.vyd. Praha: SPN, 1985.

Obr. 1 - Dámské šaty dvoudílné s kabátkem., před 1789	14
Obr. 2 - Šaty z černého hedvábí s brošovanými květy. Čechy kolem 1790.....	14
Obr. 3 - Dáma ve velké dvorské toaletě, Módní listy, 1777.....	16
Obr. 4 - Dáma v taftovém karaku s fiží a vzadu podloženou sukni.....	16
Obr. - 5 Módní ilustrace, po roce 1800.....	19
Obr. 6 - Švihák, Mode-,Fabriken- und Gewerbszeitung, 8. 8. 1787.....	22
Obr. 7 - Mladý důstojník ve fraku „à la zebra“, Módní list, 1787	24
Obr. 8 - Frak z let 1778-87, módní list.....	24
Obr. 10 - Jean Auguste Dominique Ingres, Napoleon na císařském trůně, 1806.....	30
Obr. 9 - Jean Auguste Dominique Ingres, Portét pana Riviera, 1805.....	30
Obr. 11 - Módní ilustrace 1809 (dívčí šatečky napodobují siluetu dámské chemise).....	31
Obr. 12 - Účinky šněrovačky, 1793, Kresby z dobového spisu proti korzetům.....	40